

Katedrala Uzvišenja Svetog Križa u Sisku u baroknom razdoblju

Marić, Leo

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:871385>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-12**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski rad

Katedrala Uzvišenja Svetog Križa
u Sisku
u baroknom razdoblju

Leo Marić

Mentorica: dr. sc. Sanja Cvetnić, redovita profesorica

ZAGREB, 2022. godina

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu

Diplomski rad

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski studij

KATEDRALA UZVIŠENJA SVETOG KRIŽA U SISKU U BAROKNOM RAZDOBLJU

Cathedral of Exaltation of the Holy Cross in Sisak in the Baroque period

Leo Marić

SAŽETAK

Lokalitet na kojemu se nalazi današnja katedralna crkva Uzvišenja Svetog Križa u Sisku je mjesto na kojemu se crkva nalazila kroz svoju čitavu povijest pa tako i tijekom baroknog razdoblja. Dok je u XVII. stoljeću zidana crkva jednobrodna sa tabulatom, užim svetištem, sakristijom na strani evanđelja te zvonikom iznad atrijske ulazne kapije, u XVIII. stoljeću radi se o jednobrodnoj crkvi sa nadsvođenim užim svetištem i nadsvođenim brodom te zvonikom na sjevernoj strani pročelja na više katova s baroknom lukovicom. Crkva pripada takozvanom tipu *Wandpfeilerkirche* budući da unutar svoje konstrukcije ima zidane stubove koji nose svod. Godine 1714. u crkvu je smješten glavni oltar Uzvišenja Svetog Križa, posljednje djelo pavlinske kiparske radionice Tome Jurjevića i Pavla Beline koji je nakon potresa s početka XX. stoljeća preseljen u Jasenovac te je od tada doživio mnoge preinake. U stručnoj literaturi poznat je kao *Jasenovački oltar*. Barokna crkva je posvećena 1765. godine te je tijekom čitavog baroknog razdoblja bila pod upravom Zagrebačkog stolnog kaptola. Promjene u neoklasicističkom stilu doživjela je nakon stradanja u potresu 1909. godine, a zbog potresa 2020. godine zvonik je srušen te se crkva trenutno nalazi u obnovi. Ovaj rad ima za cilj dati sveopći prikaz poznatih podataka o crkvi iz njene prošlosti te se temelji na najnovijoj stručnoj literaturi, podacima iz kanonskih vizitacija te župne spomenice.

Rad je pohranjen u: knjižnici Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Rad sadrži: 85 stranica i 38 reprodukcija. Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: altaristika, arhitektura, barok, crkva Uzvišenja Svetog Križa, Sisak, skulptura

Mentor: dr. sc. Sanja Cvetnić, redovita profesorica, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Ocjenjivači: dr. sc. Tanja Trška, docentica i dr. sc. Danko Šourek, izvanredni profesor

Datum prijave rada: 1. travnja 2022. godine

Datum predaje rada: 22. ožujka 2022. godine

Datum obrane rada: 26. travnja 2022. godine

Ocjena:

Ja, Leo Marić, diplomant na Istraživačkom smjeru – modul Umjetnost renesanse i baroka diplomskog studija povijesti umjetnosti na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izjavljujem da je diplomski rad pod nazivom *Katedrala Uzvišenja Svetog Križa u Sisku u baroknom razdoblju* rezultat mog istraživanja i u potpunosti samostalno napisan. Također, izjavljujem da niti jedan dio diplomskog rada nije izravno preuzet iz navedene literature ili napisan na nedozvoljen način, te da se tekst u potpunosti temelji na literaturi kako je navedeno u bilješkama, uz poštivanje etičkih standarda u citiranju i korištenju izvora.

Leo Marić

U Zagrebu, 7. ožujka 2022. godine

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Historiografski pregled.....	3
Uvod	3
Siscijska biskupija i rani srednji vijek	4
Zagrebačka biskupija, Stolni kaptol i Sisačka gospoštija od XIII. do XVI. stoljeća.....	9
Sisačka gospoštija u baroknom razdoblju	20
3. Župna crkva Uzvišenja Svetog Križa u baroknom razdoblju	26
4. Barokne stilske značajke arhitekture crkve Uzvišenja Svetog Križa u Sisku	34
Pročelje	34
Tlocrt i arhitektonske značajke.....	38
5. Barokni glavni oltar i bočni oltari crkve Uzvišenja Svetog Križa	49
Glavni oltar	49
Bočni oltari i oprema	61
6. Poslijetridentska obilježja	68
7. Zaključak.....	72
8. Popis arhivskih izvora i literature.....	75
Popis internetskih izvora	79
9. Popis slikovnih priloga.....	79
10. Summary	85
11. Zusammenfassung.....	86

1. Uvod

Crkva Uzvišenja Svetog Križa jedna je od glavnih znamenitosti moga rodnoga grada Siska te je od neprocjenjivog značaja za kulturnu baštinu grada i okolice. Zbog tisućljetne postojanosti kršćanstva i kršćanskog života u gradu, u povijesti grada kao i u svakodnevnom životu stanovnika kroz povijest imala je ključnu ili znakovitu ulogu. Cilj ovoga rada je objediniti i izložiti što više podataka o crkvi tijekom baroknog razdoblja, budući da je crkva doživjela neoklasicističku obnovu nakon potresa 1909. godine, a u novijoj povijesti stradala je i tijekom Domovinskog rata te u potresu koji je zadesio Središnju Hrvatsku, posebice Sisačko-moslavačku županiju, u prosincu 2020. godine. Crkva se trenutno nalazi pod skelama, toranj je srušen, a priprema se obnova i rekonstrukcija te se nadam, kako će ovaj rad pridonijeti i pomoći obnoviteljima crkve u zaštiti i obnovi kulturne baštine grada Siska.

U radu želim isprva kroz historiografski pregled pojasniti povijesni, politički, društveni, ekonomski te vojno-upravni kontekst koji na izravan ili neizravan način ima utjecaja i na samu crkvu od početaka kršćanstva u antičkoj Sisciji, preko srednjovjekovne Sisačke gospoštije pa sve do baroknoga razdoblja. Nakon toga, fokus je usmjeren na one arhivske podatke koji se odnose na crkvu u vremenu koje nazivamo vremenom baroka u povijesti umjetnosti. U tome dijelu donosim prikaz svih poznatih relevantnih podataka o crkvi prateći literaturu, kanonske vizitacije i župnu spomenicu kronološki. Zatim pojašnjavam barokne stilske značajke prema kojima crkvu posvećenu 1765. godine možemo svrstati u baroknu umjetnost. U tome dijelu rada pozornost je usmjerena na pročelje, na tlocrtne i arhitektonske značajke te na barokni glavni oltar postavljen u crkvu 1714. godine kao zadnje djelo pavlinske kiparske radionice. Na kraju rada donosim poznate podatke o ostaloj opremi te analiziram poslijetridentska obilježja na temelju postojećih podataka i građe. Rad okuplja i izlaže teze proizašle iz istraživanja različitih stručnjakinja i stručnjaka različitih disciplina pomoću kojih bolje razumijemo povijest i umjetnost crkve Uzvišenja Svetog Križa u Sisku.

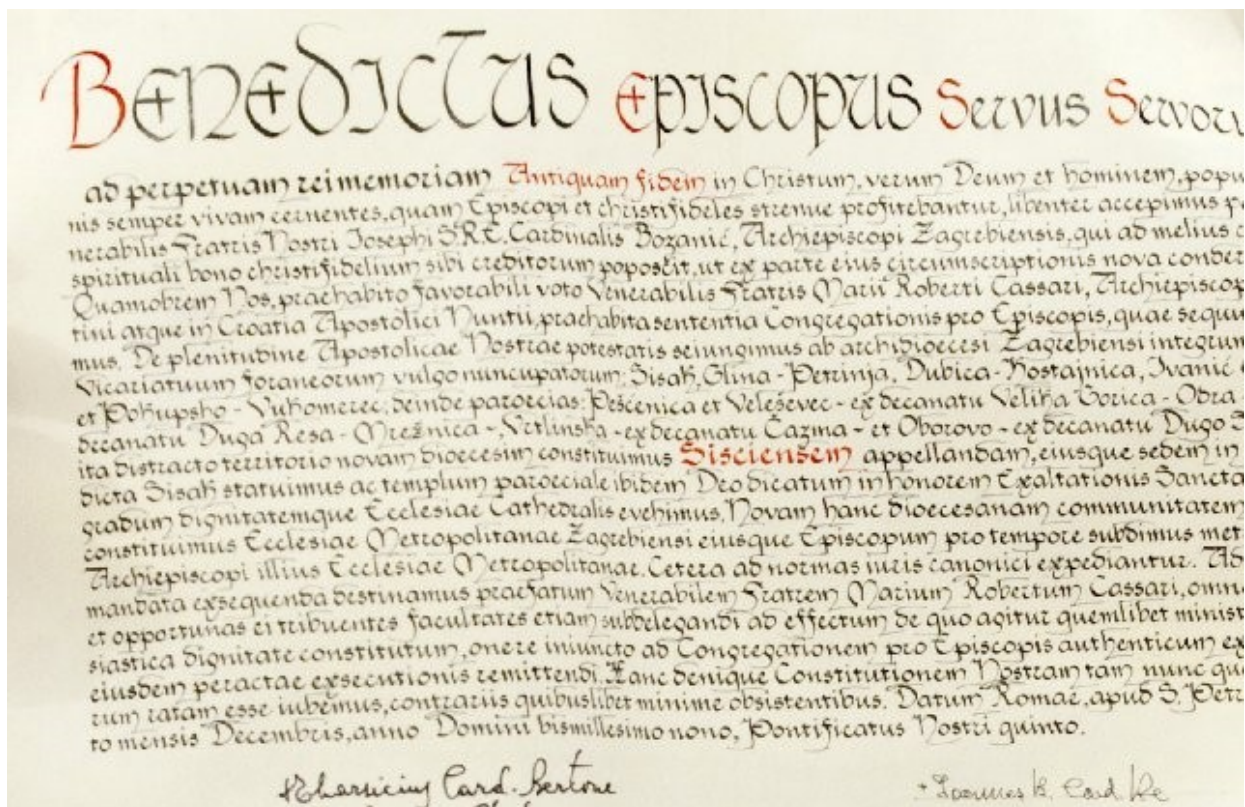
Problematika koje se pojavljuje pri pisanju o crkvi u baroknome razdoblju povezana je s činjenicom da se o tome može pisati gotovo isključivo na temelju arhivske građe i literature. Crkva je odavno izgubila svoja barokna obilježja, a nedavno i neoklasicistička. Autopsija barokne crkve je time nažalost bila zamijenjena njezinom virtualnom rekonstrukcijom na temelju izvora, vizualnih i pisanih. Svoje zaključke i analize sam u ovome radu temeljio na fotografskoj

građi iz druge polovice XIX. stoljeća, pretpostavljajući kako se arhitektonski gabariti nisu mijenjali od 1765. godine do toga vremena. Pri tome sam koristio povijesno-umjetničku analizu arhitekture. U pogledu altaristike i kiparstva koristio sam ikonografsku i komparativnu metodu te sam se oslanjao na postojeću literaturu, posebice onu koja govori o restauraciji glavnoga oltara. U radu donosim i pretpostavku lokacija baroknih bočnih oltara unutar crkve te vlastite teze pomoću kojih prepoznajem poslijetridentsku ikonografiju.

2. Historiografski pregled

Uvod

Povijest današnje katedralne, a prije župne crkve Uzvišenja Svetog Križa usko je povezana s poviješću same katedralne župe, tj. s prostorom kojeg ta župa danas obuhvaća i kojega je obuhvaćala u prošlosti. Danas je župa Uzvišenja Svetog Križa u sastavu Katedralnog arhiđakonata i Sisačko-katedralnog dekanata Sisačke biskupije. Prostor kojeg je obuhvaćala ranokršćanska Siscijska biskupija ušao je u sastav Zagrebačke biskupije u XI. stoljeću; bio je potom dio Zagrebačke nadbiskupije, kako je navedeno u shematizmu katoličke crkve iz 1939. godine,¹ tj. u sastavu Gorskog arhiđakonata i Sisačkog dekanata, a 5. prosinca 2009. godine bulom *Antiquam fidem* (il. 1) papa Benedikta XVI. utemeljio je Sisačku biskupiju.

Ilustracija 1. Bula *Antiquam fidem*

¹ Krunoslav Draganović et al., »Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji = Cerkev v Jugoslaviji 1974«, Zagreb: Biskupska konferencija Jugoslavije, 1975., str. 75–77.

Historiografskim pregledom u ovome radu želim ukratko prikazati povijest teritorija kojega je župa Uzvišenja Svetog Križa obuhvaćala u prošlosti te pojasniti šira ekonomska, demografska, politička, vojna, upravna i opće povijesna zbivanja koja su, između ostalog, izravno utjecala i na umjetnički život prostora svekoliko, a partikularno i na umjetničke promjene koje župna crkva Uzvišenja Svetog Križa doživljava u baroknom razdoblju, svrstavajući barokno razdoblje u XVII., XVIII. te početak XIX. stoljeća.

Siscijska biskupija i rani srednji vijek

Teritorij župe Uzvišenja Svetog Križa obuhvaća prostor središta današnjeg grada Siska koji je nastao na temeljima prijašnjih naselja, ilirsko-keltske Segestike na desnoj obali rijeke Kupe te rimske Siscije, osnovane 14. godine na lijevoj obali Kupe. Za vrijeme rimske vladavine Siscia je, između ostalog, postala i značajno geopolitičko središte koje 297. godine postaje i glavnim gradom provincije Donje Panonije. Siscia je trgovinsko i administrativno središte koje posjeduje arhiv, porezni ured i kovnicu novca.² Lojzo Buturac drži, kako je zasigurno već sredinom III. stoljeća u Sisciji postojala biskupija,³ a o tome svjedoči i mučenička smrt sisačkog biskupa Kvirina (270. – 303.) koji se časti kao svetac Rimokatoličke Crkve te kao zaštitnik grada Siska do današnjih dana. Daljnja opstojnost Siscijske biskupije bila je promjenjiva.

Kršćanstvo je na prostoru Siscijske biskupije bilo prisutno i prije uspostave provincije Donja Panonije, tj. prije 297. godine te je prema istraživanju Branke Migotti Siscijska biskupija obuhvaćala veći dio te provincije.⁴ U područjima koja su bila slabije kristijanizirana, biskupije su obuhvaćale teritorije dvaju ili više municipija, a jedno od takvih područja bila je i Panonija. U III. stoljeću je Siscijska biskupija otprilike obuhvaćala prostor koji danas nazivamo Središnjom Hrvatskom. Branka Migotti donosi podatak, kako se ranokršćanska Siscijska biskupija zadnji puta spominje 533. godine te kako je Zagrebačka biskupija koja je nastala krajem XI. stoljeća inkorporirala prostor Siscijske biskupije.⁵

² Franjo Šanjek, »Rani srednji vijek i Sisačka biskupija«, u: *Antiquam fidem: zbornik radova znanstvenog skupa* (Sisak, prostorije Sisačke biskupije, 3.-5. 12. 2010.), (ur.) Darko Tepert i Spomenka Jurić, Zagreb: Glas Koncila, 2011., str. 97.

³ Lojzo Buturac, *Stoljeća župe Sv. Križa u Sisku*, Petrinja: Ogranak Matice hrvatske, 2006., str. 24.

⁴ Branka Migotti, »Prostor ranokršćanske biskupije Siscije i njegova arheološka ostavština«, u: *Antiquam fidem: zbornik radova znanstvenog skupa* (Sisak, prostorije Sisačke biskupije, 3.-5. 12. 2010.), (ur.) Darko Tepert i Spomenka Jurić, Zagreb: Glas Koncila, 2011., str. 40.

⁵ Ibid. str. 40–49.

U pogledu ranokršćanske arhitekture u Sisciji, prema nalazima značajne su dvije nekropole. Prva, sjeverna, obuhvaća nalazište oko kapele Svetoga Kvirina koja se u XVII. stoljeću spominje kao dotrajala. Ta kapela izgrađena je izravno na gradskim bedemima iz II. ili III. stoljeća te svjedoči o kontinuitetu čašćenja svetoga Kvirina u Sisciji.⁶

Kada se govori o povijesti kršćanstva u drevnoj Sisciji, nezaobilazno je ime svetog Kvirina. Najstariji povijesni izvor koji govori o životu i mučeništvu svetoga Kvirina je djelo *Chronica* koje je oko 380. godine napisao sveti Jeronim, a iznimno je značajno i djelo pjesnika Prudencija *Peristephanon* u kojem je pjesnik oko 400. godine opisao četrnaest pasija kršćanskih mučenika, a među njima i Kvirinovu. Prema izvorima, Kvirin je uhićen u vrijeme cara Dioklecijana, mučen i odveden u Sabariju gdje je osuđen na smrt utapanjem. Prema vrelima preminuo je 4. lipnja između 303. i 311. godine.⁷ Franjo Šanjek pojašnjava, kako se 303. godina uzimao kao *terminus post quem*, budući da su te godine doneseni drugi i treći edikt protiv kršćana, a 311. godina je zasigurno *terminus post quem non*, kada je donesen Galerijev edikt o toleranciji.⁸

Sisciju razaraju Avari krajem VI. stoljeća, a po dolasku Hrvata i uspostave kneževine Panonske Hrvatske mnogi vlastodršci stoluju u današnjem Sisku. Krajem VIII. stoljeća Franci uz pomoć Hrvata izbacuju Avare iz Panonske Hrvatske, a Lojzo Buturac tvrdi, kako su pokršćavanje sjevera Hrvatske inicirali Franci, a izvršili klerici akvilejskog patrijarha te da je pokršćavanje dovršeno u prvoj polovici IX. stoljeća.⁹ Prostor negdašnje Siscijske biskupije se u IX. stoljeću nalazi pod akvilejskim patrijarhom tj. unutar Salonitanske metropolije, zatim prelazi u Panonsko-srijemsku metropoliju, da bi početkom X. stoljeća bio u sastavu Splitske metropolije. Uspostavom Zagrebačke biskupije 1093. ili 1094. godine prostor koji je obuhvaćala nekadašnja Siscijska biskupija postaje njezinim integriranim dijelom, a Sisačka biskupija kao neovisna crkveno-organizacijska jedinica, slijednica Siscijske, uspostavlja se ponovno tek u XXI. stoljeću.¹⁰

⁶ Ibid. str. 55.

⁷ Ivanka Petrović, »Siscijski biskup sveti Kvirin i panonska martirska hagiografija«, u: *Antiquam fidem: zbornik radova znanstvenog skupa* (Sisak, prostorije Sisačke biskupije, 3.-5. 12. 2010.), (ur.) Darko Tepert i Spomenka Jurić, Zagreb: Glas Koncila, 2011., str. 86.

⁸ Franjo Šanjek, »Rani srednji vijek«, 2011., str. 98.

⁹ Lojzo Buturac, *Stoljeća župe Sv. Križa*, 2006., str. 32.

¹⁰ Ibid. str. 33–34.

Govoreći o ranokršćanskoj arhitekturi u Sisciji druga, za ovaj rad značajnija nekropola, nalazi se na južnom rubu Siscije tj. na mjestu današnje katedrale Uzvišenja Svetog Križa. Branka Migotti donosi nekoliko argumenata kojima potkrjepljuje kasnoantičko kršćanstvo upravo na tome lokalitetu. Prvi argument je starost župe, drugi je titular crkve koji se odnosi na štovanje relikvije Svetog Križa, a treći su arheološka nalazišta uokolo crkve. Ispred i uz crkvu otkriveno je nekoliko slojeva rimske arhitekture od I. do IV. stoljeća, a najznačajnija je polukružna apsida. Osim toga na tome lokalitetu pronađeni su i kasnoantički ukopi te ranokršćanski sarkofag. Pored navedenog pronađeni su i ostaci *horreum*-a tj. spremišta ili žitnice, a Branka Migotti tvrdi, da je takva arhitektura u kasnoantičko vrijeme često bila smještena pokraj župnih crkava.¹¹ Spomenka Jurić također drži, kako je na tome lokalitetu stajao *domus ecclesiae* te potkrjepljuje svoje stajalište argumentom, kako su u antičkome gradu takva zdanja stajala uz gradske zidine, a ostaci arhitekture su pronađeni uz zidine pokraj južnog ulaza u grad.¹²

Iz navedenog možemo zaključiti kako je u Sisciji u samim počecima kršćanstva postojala kršćanska vjernička zajednica koja je posjedovala arhitekturu liturgijske namjene. Prema navedenim argumentima prva takva zdanja su se nalazila uz gradske bedeme te se prema arheološkim nalazima može zaključiti, kako je i na lokalitetu katedrale Uzvišenja Svetog Križa i u ranokršćansko vrijeme postojala sakralna arhitektura, a u prilog tome najviše govore ostaci polukružne apside te ukopi i pronađeni sarkofag.

Sve do V. i VI. stoljeća kao sudionici na raznim crkvenim saborima spominju se biskupi iz Siscije, ali nakon provale Gota, Huna, Vandala i konačno Avara krajem V. i početkom VI. stoljeća Siscijska biskupija prestaje postojati. Godine 796. sa prostora Panonske Hrvatske protjerani su Avari. Franci su 811. godine taj prostor stavili pod vlast akvilejskog patrijarha.¹³ Jedan od izvora u kojem se spominje Siscia je djelo *Analles* franačkog kroničara i suvremenika Karla Velikog, Einhardt-a. Opisujući pobune kneza Ljudevita Posavskog Sisciju navodi kao *civitas Siscia*, a navedeno daje naslutiti kako je Siscia bila središte biskupije.¹⁴

¹¹ Branka Migotti, »Prostor ranokršćanske biskupije Siscije«, 2011., str. 54–57.

¹² Spomenka Jurić, »Katedrala uzvišenja Svetog Križa u Sisku«, u: *Antiquam fidem: zbornik radova znanstvenog skupa* (Sisak, prostorije Sisačke biskupije, 3.-5. 12. 2010.), (ur.) Darko Tepert i Spomenka Jurić, Zagreb: Glas Koncila, 2011., str. 316–317.

¹³ Lojzo Buturac, *Stoljeća župe Sv. Križa*, 2006., str. 25–33.

¹⁴ Spomenka Jurić, »Katedrala uzvišenja Svetog Križa«, 2011., str. 318.

Godine 870. obnovljena je Panonsko-srijemska metropolija te se i prostor nekadašnje Siscijske biskupije našao u njezinom sastavu. Godine 907. Mađari razaraju Sirmij i Siscijska biskupija se vraća u sastav Salonitanske tj. sada već Splitske metropolije. U dokumentima Splitskog sabora koji je održan 927. i 928. godine navodi se, kako prostor nekadašnje Siscijske biskupije ima dostatan broj svećenika i vjernika.¹⁵

Kako piše Spomenka Jurić, sakralna arhitektura je postojala na mjestu današnje katedrale u Sisku u razdoblju ranog srednjeg vijeka. Prvi argument koji govori tome u prilog su kameni ulomci pronađeni u Sisku i ukrašeni pleterom, a datiraju se različito od IX. do XI. stoljeća. Pohranjeni su u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Drugi argument je tvrdnja da se dvor Ljudevita Posavskog nalazio na južnom dijelu ranosrednjovjekovne Siscije tj. kod nekadašnjih južnih gradskih vrata odnosno u blizini današnje katedrale Uzvišenja Svetog Križa.¹⁶ Postoji i mogućnost da je upravo i sama crkva bila integrirani dio Ljudevitove utvrde, ali to ostaje samo pretpostavka. Za razliku od Spomenke Jurić, Đurđica Cvitanović je mišljenja, kako je lokacija najstarije crkve Uzvišenja Svetog Križa nepoznata te jedino zaključuje, kako je morala biti građena od drveta.¹⁷ Navedeno je ustvrdila povlačeći analogiju sa crkvama u Pokuplju. Spomenka Jurić tvrdi, da je crkva morala biti građena od opeke te naglašava, kako je upravo zbog obilja ostataka rimske opeke iz vremena Siscije u XVI. stoljeću u Sisku Stolni kaptol dao izgraditi utvrdu.¹⁸

Nestankom hrvatske narodne dinastije i uspostavom Zagrebačke biskupije prostor Siscijske biskupija ulazi u njezin sastav.¹⁹ Josip Bratulić navodi, kako Mađari nisu htjeli obnoviti Siscijsku biskupiju jer je ona bila povezana sa hrvatskim narodnim vladarima, a oni su taj prostor htjeli staviti pod svoj utjecaj.²⁰

¹⁵ Lojzo Buturac, *Stoljeća župe Sv. Križa*, 2006., str. 33–34.

¹⁶ Spomenka Jurić, »Katedrala uzvišenja Svetog Križa«, 2011., str. 319.

¹⁷ Đurđica Cvitanović, »Župna crkva Uzvišenja Sv. Križa u Sisku i njene obnove (prije i poslije ratnih razaranja 1991. godine)«, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 20 (1996.), str. 133.

¹⁸ Spomenka Jurić, »Katedrala uzvišenja Svetog Križa«, 2011., str. 304.

¹⁹ Lojzo Buturac, *Stoljeća župe Sv. Križa*, 2006., str. 33–34.

²⁰ Josip Bratulić, »Sveti Kvirin, biskup i mučenik – u Sisku i u Krku –«, u: *Antiquam fidem: zbornik radova znanstvenog skupa* (Sisak, prostorije Sisačke biskupije, 3.-5. 12. 2010.), (ur.) Darko Tepert i Spomenka Jurić, Zagreb: Glas Koncila, 2011., str. 115–116.

Iz navedenog možemo pretpostaviti, da je u Sisciji tj. Sisku i nakon nestanka Siscijske biskupije nastavljeno kršćansko bogoslužje koje je zahtijevalo postojanje pripadajuće sakralne arhitekture. Vrlo vjerojatno se sakralna arhitektura održala na mjestu nekadašnjeg *domus-a ecclesiae* iz ranokršćanskog vremena, tj. također i na mjestu južne ranokršćanske nekropole na čijem se lokalitetu danas nalazi katedrala Uzvišenja Svetog Križa. Arheološki nalazi kamenih ulomaka sa pleterom te mogućnost da je Ljudevit Posavski na južnom dijelu grada imao svoj dvor govore tome u prilog.

Uspostavom Zagrebačke biskupije 1093. ili 1094. godine Sisak postaje posjed Zagrebačkog biskupa koji 1215. godine posjed daruje Stolnome Kaptolu. Župna crkva Uzvišenja Svetog Križa je u srednjemu vijeku pripadala Gorskome arhiđakonatu, jednome od četrnaest arhiđakonata na koje je Zagrebačka biskupija tada bila podijeljena, a župna je crkva bila jedna od ukupno četrdeset i tri župne crkve u tome arhiđakonatu.²¹ U popisu župa Zagrebačke biskupije iz 1334. godine upravo je prva po redu župna crkva Svetog Križa u Sisku tj. *Primo ecclesia sancte Crucis de Zitech*.²² Ana Novak pretpostavlja, kako je ta prva župa obuhvaćala područje koje je Stolni kaptol dobio darovanjem 1215. godine. Također navodi, kako je cjelokupna crkvena desetina koja se skupljala na prostoru te župe pripadala izravno zajednici kanonika, a ne arhiđakonu Gore te kako su kanonici bili patroni crkve. Osim toga, tvrdi i da su se župe popisivale sustavno, počevši od središta te time implicira, kako je župa Svetog Križa zajedno sa župnom crkvom bila središnja župa arhiđakonata Gora.²³ Tomislav Matić zaključuje, kako je župa Svetog Križa najvjerojatnije postojala i u trenutku kada je biskup Stjepan I. darovao Stolnome kaptolu Sisak 1215. godine.²⁴

²¹ Marko Jerković, »Kaptolski Sisak u srednjem vijeku: Društvo, gospodarstvo, posjedi«, u: *Kaptolski Sisak 1215. – 2015.: zbornik radova znanstvenog skupa* (Sisak, prostorije Sisačke biskupije, 19. 9. 2015.), (ur.) Hrvoje Kekez i Stipica Grgić, Sisak: Sisačka biskupija, 2017., str. 14–16.

²² Lojzo Buturac, *Stoljeća župe Sv. Križa*, 2006., str. 37.

²³ Ana Novak, »Sisački kaptolski posjedi u 14. stoljeću«, u: *Antiquam fidem: zbornik radova znanstvenog skupa* (Sisak, prostorije Sisačke biskupije, 3.-5. 12. 2010.), (ur.) Darko Tepert i Spomenka Jurić, Zagreb: Glas Koncila, 2011., str. 183–184.

²⁴ Tomislav Matić, »Patroni crkava Sisačkog vlastelinstva i njegove okolice u srednjem vijeku«, u: *Kaptolski Sisak 1215. – 2015.: zbornik radova znanstvenog skupa* (Sisak, prostorije Sisačke biskupije, 19. 9. 2015.), (ur.) Hrvoje Kekez i Stipica Grgić, Sisak: Sisačka biskupija, 2017., str. 32.

Slijedno navedenomu možemo zaključiti, kako župna crkva Uzvišenja Svetog Križa kontinuirano postoji tijekom cijelog ranog srednjeg vijeka, ali nam nažalost nije poznato kako je izgledala. Spomenka Jurić drži, kako ostaci apside otkriveni u arheološkim istraživanjima 1994. godine pripadaju crkvi iz XIV. stoljeća jer su pored nje pronađeni ostaci srednjovjekovne keramike. Pretpostavlja da je crkva bila građena ili u romaničkom ili gotičkom stilu te se kao takva zadržala sve to XVI. stoljeća.²⁵

Zagrebačka biskupija, Stolni kaptol i Sisačka gospoštija od XIII. do XVI. stoljeća

Srednjovjekovnu povijest sisačkog prostora obilježila je ne samo Zagrebačka biskupija, nego i Stolni kaptol koji je osnovan ubrzo nakon osnutka biskupije. Biskup Stjepan I. (1215.–1227.) posjede Sisak, Odru, Pribiševo i Drenčinu 1215. godine darovao je svojim katedralnim kanonicima, a ugarsko-hrvatski kralj Andrija II. (1205.–1235.) potvrdio je 1217. godine darovanje. Davorka Obradović objašnjava, da su članovi Stolnog kaptola prelati (prepošt, lektor, kantor i kustos) i tzv. obični kanonici koji se dijele na arhiđakone i magistre. Osim toga, članovi kaptola u širem smislu su nadarbenici, također zvani i prebendari. Prebendari samostalno upravljaju svojim posjedima.²⁶ Marko Jerković navodi, kako je kaptolski posjed na sjeveru graničio sa Lekenikom, na istoku sa posjedom Odra i na zapadu sa močvarom Obed te taj posjed na početku XIV. stoljeća čini jedan od tri najznačajnija veleposjeda Stolnoga kaptola.²⁷ Također pojašnjava, kako širom Europe u XII. i XIII. stoljeću dolazi do preinaka odnosa između biskupa i kanoničkih zajednica te kanoničke zajednice stvaraju zasebne *mensae* te posjedima upravljaju neovisno o biskupu.²⁸ Isto se dogodilo i sisačkome kraju koji sve do 1838. godine ostaje pod upravom Zagrebačkog stolnog kaptola, kada Sisak postaje slobodno trgovište.

Slijedno navedenomu zaključujemo, kako je Sisak u razdoblju baroka, što je i naglasak ovoga rada, pod upravom Stolnoga kaptola te je umjetnički život pod pokroviteljstvom i egidom Stolnoga kaptola i njegove uprave nad tim prostorom. Stoga valja podrobnije prikazati povijest uprave Stolnoga kaptola i sisačkog kraja, zaključno sa baroknim dobom.

²⁵ Spomenka Jurić, »Katedrala uzvišenja Svetog Križa«, 2011., str. 307–308.

²⁶ Davorka Obradović, »Stari grad i obnova kršćanstva«, u: *Antiquam fidem: zbornik radova znanstvenog skupa* (Sisak, prostorije Sisačke biskupije, 3.-5. 12. 2010.), (ur.) Darko Tepert i Spomenka Jurić, Zagreb: Glas Koncila, 2011., str. 195.

²⁷ Marko Jerković, »Kaptolski Sisak u srednjem vijeku«, 2017., str. 11.

²⁸ Ibid. str. 10.

Potvrdivši darovanje, Andrija II. Stolnome kaptolu nije samo potvrdio vlasništvo nad novostečenim posjedom, nego i vlasništvo nad svim posjedima stečenima prije. Time je jasno ustrojio Stolni kaptol kao feudalnog gospodara čija je gospodarska djelatnost evidentno odvojena od djelatnosti Zagrebačkog biskupa. Kako navodi Marko Jerković, temelj gospodarske moći Stolnog kaptola proizlazi iz postupnog razdvajanja kaptolske i biskupske *mensae* tj. sveukupnih crkvenih prihoda.²⁹ Time Stolni kaptol počinje djelovati kao samostalni feudalni senior, neovisan o biskupu, a valja navesti kako je Stolni kaptol u trenutku stjecanja posjeda Sisak već posjedovao dva vlastelinstva ili gospoštije. Radi se o vlastelinstvu Varaždinske Toplice, nad kojim je vlasništvo potvrdio kralj Bela III. (1173.–1196.) 1181. godine i Zagrebačkom vlastelinstvu čiji se teritorijalni doseg postupno širio, a najvjerojatnije je još krajem XI. stoljeća Stolni kaptol posjedovao zemljišta sjeverno od Zagrebačke katedrale.³⁰

Treba navesti kako sisački posjedi nisu odmah činili jedinstveno vlastelinstvo ili gospoštiju, nego je Stolni kaptol nad njima isprva ostvarivao upravu nad pojedinim zemljišnim česticama. Sličnu upravnu strukturu uočavamo i na prostoru cistercitske opatije u Topuskom koja početkom XIII. stoljeća graniči sa sisačkim posjedima Stolnoga kaptola. Kralj Andrija II. je 1205. godine pozvao cistercite na prostor srednjovjekovne Slavonije te im 1211. godine dodijelio i fundacijsku povelju.³¹ Slavko Slišković spominje, kako su cisterciti bili nositelji gospodarskog razvoja, gotičkog stila u umjetnosti i graditeljstvu te su pridonijeli integraciji Hrvata u zapadni kulturni krug, a njihovi opati su obnašali važne političke dužnosti.³² Opatija u Topuskom isprva također nije imala upravnu strukturu zaokruženu u jednu cjelinu, nego je ostvarivala vlasništvo nad pojedinačnim zemljišnim česticama.

Osim upravne i sudske vlasti koju Stolni kaptol ima nad svojim posjedima, znakovita je i uloga koju preuzima kao tzv. *locus credibilis*. Stolni kaptol stječe ovlasti sastavljanja isprava, može djelovati i djeluje kao istražitelj sporova na terenu te kao pravni zastupnik u sporovima između strana. Kako objašnjava Marko Jerković, Stolni kaptol je postao institucija koja redigira i izdaje službene isprave te ima pravo svjedočenja u pravnim i javnim poslovima.³³

²⁹ Marko Jerković, »Uprava Zagrebačkog kaptola nad sisačkim vlastelinstvom od 1215. godine do sredine 14. stoljeća«, u: *Antiquam fidem: zbornik radova znanstvenog skupa* (Sisak, prostorije Sisačke biskupije, 3.-5. 12. 2010.), (ur.) Darko Tepert i Spomenka Jurić, Zagreb: Glas Koncila, 2011., str. 152.

³⁰ Ibid. str. 153.

³¹ Ibid. str. 157.

³² Slavko Slišković, »Redovništvo na prostoru Sisačke biskupije«, u: *Antiquam fidem: zbornik radova znanstvenog skupa* (Sisak, prostorije Sisačke biskupije, 3.-5. 12. 2010.), (ur.) Darko Tepert i Spomenka Jurić, Zagreb: Glas Koncila, 2011., str. 223.

³³ Marko Jerković, »Uprava Zagrebačkog kaptola«, 2011., str. 158.

Godine 1253. Stolni kaptol stečenim posjedima Sisku, Odri, Pribiševu i Drenčini pridodaje još dva, Črnc i Kupu. Darovanje je opet potvrđeno od strane kralja i to ovoga puta od Bele IV. (1235.–1270.). Budući da se posjedi budućeg vlastelinstva počinju širiti jasno je, kao što je u ovome radu ranije spomenuto, da Stolni kaptol postaje zemljoposjednik neovisan o Zagrebačkom biskupu, ali svakako treba naglasiti, kako se Stolni kaptol u institucionalnom smislu ne može odvojiti od Zagrebačke crkve. Marko Jerković zaključuje, kako se Stolni kaptol uvijek prema trećima predstavljao kao kaptol Zagrebačke crkve te je svakako njegovo pastoralno djelovanje bilo koordinirano sa ciljevima Zagrebačke biskupije.³⁴

Iz navedenog možemo zaključiti, kako crkvene institucije poput Zagrebačkog stolnog kaptola i cistercitske opatije u Topuskom početkom XIII. stoljeća nemaju isključivo vjersku ulogu, nego djeluju kao dio zemljoposjedničkih struktura srednjovjekovnog Ugarsko-hrvatskog kraljevstva.

Stolni je kaptol kao feudalni gospodar na tome području u XIV. stoljeću utemeljio tzv. Sisačku gospoštiju ili vlastelinstvo, a Lojzo Buturac navodi kako gospoštija označava termin za najnižu upravno-političku jedinicu feudalne države.³⁵ Marko Jerković tvrdi, kako se vjerodostojan prvi prikaz o uređenju gospoštije može iščitati u statutima Zagrebačkog kaptola (prva redakcija 1334., a druga 1354. godine), tj. preciznije u III. dijelu statuta.³⁶ Statuti su vrijedili stotinama godina nakon objave te su novoimenovani kanonici uz evanđelje i nad Statutima polagali prisegu pri preuzimanju kanoničke službe.³⁷ Marko Jerković nadalje donosi podatke o uređenju kaptolskog posjeda uokolo Siska. Osim čestica koje su za Stolni kaptol izravno obrađivali kmetovi, postojalo je i dvanaest čestica koje je Stolni kaptol davao u tzv. predijalni zakup. Predijalci je naziv za vazale koji su primali zemlju na uživanje od seniora kao nasljedno vazalno dobro, zauzvrat plaćajući određeni godišnji cenzus, a pripadali su uglavnom kondicionalnom nižem plemstvu. Gospoštijom je upravljao kaptolski župan sa svojim pomoćnicima, tzv. desetinarima koji su bili zaduženi za ubiranje poreza. Porezi i daće koje je Stolni kaptol ubirao na svojem sisačkom posjedu su: cenzus, crkvena desetina, marturina, izravne daće, zalaznina te darovi.³⁸ Ana Novak objašnjava, kako su se darovi sakupljali na

³⁴ Ibid. str. 160.

³⁵ Lojzo Buturac, *Stoljeća župe Sv. Križa*, 2006., str. 11.

³⁶ Marko Jerković, »Uprava Zagrebačkog kaptola«, 2011., str. 162.

³⁷ Davorka Obradović, »Stari grad i«, 2011., str. 196.

³⁸ Marko Jerković, »Uprava Zagrebačkog kaptola«, 2011., str. 162–174.

svetkovinu Uzvišenja Sv. Križa (tj. *exaltacionis st. Crucis*), a Sisak je bio središte gospoštije zbog neprekidnog postojanja civilnih funkcija te dobre prometne povezanosti.³⁹ Jerković donosi podatak, kako se u reambulaciji posjeda Stolnog kaptola iz godine 1328. južni posjedi nazivaju *terra et possessio capituli Scitech vocata*, čime naznačuje, kako je Sisak bio središte tih posjeda iz kojeg se i upravljalo.⁴⁰

Prethodno spomenuti Stolni kaptol i u XIV. stoljeću je zemljoposjednik neovisan o zagrebačkom biskupu, ali je njegova pastoralna djelatnost u koordinaciji sa djelatnošću Zagrebačke biskupije. Ana Novak pridodaje, kako je još jedna djelatnost bila usklađena sa djelatnošću Zagrebačke biskupije – obrana posjeda. U tadašnjoj feudalnoj državi često je dolazilo do pograničnih sukoba između feudalnih gospodara te preotimanja posjeda. Na područjima južno od gospoštije u XIV. stoljeću biskup je bio vlasnik posjeda gornjeg Vinodola, a Stolni kaptol posjeda donjeg Vinodola. U zaštiti i očuvanju tih posjeda biskup i Stolni kaptol su zajednički sudjelovali uzdržavajući hrastovičke utvrde te imenujući posebne službe zadužene za taj zadatak, biskupske kaštelane i kaptolske oficijale.⁴¹ Indikativno je za zaključiti, kako je suradnja u obrani posjeda imala za cilj očuvati ekonomski interes obaju zemljoposjednika te pastoralnoj i obrambenoj suradnji svakako možemo pridodati i ekonomsku suradnju u smislu očuvanja zajedničkih ekonomskih koristi.

Upadi Osmanlija, razaranja te osvajanja obilježili su svakodnevicu hrvatskih krajeva u XV. stoljeću. Nakon poraza Ugarsko-hrvatskog kralja Žigmunda Luksemburškog 1396. godine kod Nikopolja započela je era ratova sa Osmanlijama.⁴² Početkom XV. stoljeća Osmanlije već dolaze i do prostora u okolici Sisačke gospoštije. Marko Jerković donosi podatak, kako 1402. godine osmanlijska vojna prodiere sve do Topuskog. Unatoč tomu, također spominje, kako se gospoštija ekonomski nastavlja razvijati, posebno naglašavajući unaprjeđenje svinjogojstva koje ostaje najvažnija gospodarska grana sve do sredine XVI. stoljeća.⁴³ Sisačka gospoštija u XV. stoljeću postaje provincija tj. županija (*spanatus*) te dolazi do upravne reorganizacije. Važan izvor informacija o uređenju posjeda u XV. stoljeću je *Kaptolski statut* iz 1470. godine, kojim je uređeno upravljanje Sisačkim imanjem. Sisak postaje trgovište tj. *oppidum* te u njemu stoluje upravitelj naselja tj. *villicus*, ali je i dalje podložan feudalnom gospodarstvu te nema status

³⁹ Ana Novak, »Sisački kaptolski posjedi«, 2011., str. 181–182.

⁴⁰ Marko Jerković, »Kaptolski Sisak u srednjem vijeku«, 2017., str. 16.

⁴¹ Ana Novak, »Sisački kaptolski posjedi«, 2011., str. 190.

⁴² Davorka Obradović, »Stari grad«, 2011., str. 193.

⁴³ Marko Jerković, »Kaptolski Sisak u srednjem vijeku«, 2017., str. 20.

slobodnog kraljevskog grada. Osim *villicus*-a, nadzor čitavog posjeda imao je župan, a javlja se i nova služba koja ima sudbenu ulogu, tzv. vojvoda (*waywoda*). Osim upravne reorganizacije dolazi i do uvođenja nove novčane daće, tj. *ordinarium*-a.⁴⁴ Marko Jerković navodi, kako je reorganizacija uprave omogućila efikasnije vođenje posjeda tj. sada provincije te navedene odredbe ostaju na snazi sve do 1538. godine, kada ponovno dolazi do reorganizacije.⁴⁵

U XVI. stoljeću Osmanlije sve silnije prodiru u hrvatske i ugarske krajeve te narušavaju opstojnost Ugarsko-hrvatskog kraljevstva. Hrvatsko plemstvo se odlučuje na povezivanje sa Habsburgovcima te 1527. godine hrvatski krajevi ulaze u sastav Habsburške Monarhije. Zbog neslaganja dijela ugarskog i slavonskog plemstva zemlja ulazi u građanski rat koji traje sve do 1538. godine, kada rat završava primirjem i konačnom potvrdom habsburške dinastije kao vladajuće. Zbog siline osmanlijskih napada glavni cilj vlastodržaca postaje uspostava obrambene linije između rijeka Une, Kupe, Save i Drave. Glavnu ulogu u formiranju obrambenog fronta odigrali su kralj, Zagrebačka crkva, Hrvatsko-slavonski sabor i ban te unutrašnjoaustrijski staleži, posebice naglasivši, kako je obranu prostora između Une i Kupe ponajprije organizirala Zagrebačka crkva, a time i Stolni kaptol. Godine 1530. gradi se manja utvrda kod Pokupskog, a 1543. godine Osmanlije osvajaju mjesto Kraljeva Velika, čime se otvara put za napad na Sisačku gospoštiju.⁴⁶

Prodori i razaranja Osmanlija utjecali su i na društveni i na crkveni život. Dolazi do brojnih migracija stanovništva te brojne redovničke skupine napuštaju svoje opatije. Marko Jerković spominje, kako cisterciti napuštaju Zagreb, opatija u Topuskom biva devastirana 40-ih godina XVI. stoljeća, a u arhiđakonatu Gora se broj župa sa četrdeset i sedam na početku XVI. stoljeća smanjio na trinaest kako pokazuje popis župa iz 1574. godine. Također navodi, kako se nastavlja ekonomski razvoj u gospoštiji. Krče se šume, uspostavljaju nova selišta zbog doseljavanja imigranata sa razorenih i osvojenih prostora te se i dalje potiče svinjogojstvo. Osim toga dolazi i do reorganizacije poreznog sustava i kumuliranja desetina.⁴⁷

⁴⁴ Davorka Obradović, »Stari grad«, 2011., str. 197–199.

⁴⁵ Marko Jerković, »Kaptolski Sisak u srednjem vijeku«, 2017., str. 24.

⁴⁶ Monika Đurak, »Gradnja sisačke utvrde 1544. godine: Rekonstrukcija odnosa između Kaptola, biskupa, kralja i plemstva«, u: *Kaptolski Sisak 1215. – 2015.: zbornik radova znanstvenog skupa* (Sisak, prostorije Sisačke biskupije, 19. 9. 2015.), (ur.) Hrvoje Kekez i Stipica Grgić, Sisak: Sisačka biskupija, 2017., str. 39–43.

⁴⁷ Marko Jerković, »Kaptolski Sisak u srednjem vijeku«, 2017., str. 24–25.

Kanonici su postali uvjereni, kako Sisak postaje strateška točka u obrani Hrvatskog Kraljevstva te su 1544. godine započeli sa gradnjom sisačke utvrde. Osim kanonika, strateškog značenja Siska u obrani ostalih zemalja bili su svjesni i drugi vlastodršci. Davorka Obradović ističe, kako je kralj Ferdinand I. 1544. godine u svrhu izgradnje utvrde oprostio Stolnome kaptolu plaćanje kraljevskog poreza na dvije godine te je također odredio da svi vazali na tome području plaćaju isključivo daće u svrhu izgradnje i opskrbe utvrde. Godine 1556. darovao je Stolnome kaptolu sve poreze koji su bili ubrani na njihovim posjedima u okolici Varaždina i Zagreba. Osim toga i sam Stolni kaptol je sve svoje kmetove uputio na izgradnju utvrde te je 1552. godine od osamdeset podložnika oformio vojnu postrojbu koja ju je štitila. Stolni je kaptol imenovao i dvije nove službe, zapovjednika utvrde te civilnog upravitelja ostatka posjeda.⁴⁸ Monika Đurak spominje, kako je i plemstvo bilo obvezano dati desetinu sa svojih posjeda u svrhu njezine izgradnje, a kralj je izuzimao kaptolske posjede od plaćanja poreza i nakon završetka izgradnje.⁴⁹

Gradnja utvrde bila je financijski iznimno izdašan trošak. Monika Đurak donosi podatak, kako je Stolni kaptol raspolagao sa 250 forinti na početku gradnje, a konačni trošak izgradnje iznosio je 3365 forinti i 28 denara. O predanosti kanonika projektu izgradnje svjedoči i podatak, kako su kanonici 1547. godine prodali zlatne i srebrne predmete iz riznice zagrebačke katedrale te tim novcem unajmili četrdeset haramija.⁵⁰ Utvrda je konačno dovršena 1550. godine.

Osmanlije nisu izravno napale gospoštiju sve do 1590-ih godina, usmjerivši do tada svoju vojnu silu na Ugarsku i na Beč, a hrvatski krajevi su bili izloženi sporadičnim napadima i pustošenjima. Godine 1591. dogodila se prva opsada Siska, kada bosanski beglerbeg Hasan-paša Predojević iz smjera Kostajnice osvaja isprva predstraže u Gorama i Hrastovici te opsjeda Sisak. Sisak je uspješno obranjen, ali je utvrda pretrpjela štetu te se morala popraviti. Godine 1592. dolazi do druge opsade Siska. Hasan-paša podiže utvrdu na mjestu današnje Petrinje te iz tog smjera napada sisačku utvrdu. Opsada je trajala od 22. do 29. srpnja, kada se Hasan-paša, ne uspjevši u svojem podvigu, odlučio povući. Iako je Sisak obranjen, rat je uvelike opustošio to područje te Davorka Obradović navodi, kako je u prve dvije godine rata na prostoru Turopolja i Sisačke gospoštije uništeno dvadeset i šest utvrda, a u ropstvo odvedeno trideset i pet tisuća ljudi. Treća, konačna i odlučujuća opsada Siska dogodila se 1593. godine te su u ovoj bitci, kao i

⁴⁸ Davorka Obradović, »Stari grad«, 2011., str. 200–206.

⁴⁹ Monika Đurak, »Gradnja sisačke utvrde 1544. godine«, 2017., str. 48–49.

⁵⁰ Ibid. str. 46.

u prijašnjima, u obrani sudjelovale čete iz različitih krajeva Monarhije. Odlučujuća bitka dogodila se 22. lipnja kada su kršćanske snage sa manje od pet tisuća vojnika uspjele svladati osmanlijsku silu od osamnaest tisuća vojnika ušavši time u anale povijesti.⁵¹ Nakon toga došlo je do tzv. Dugog rata koji je trajao od 1593. do 1606. godine i kojim je uspostavljena ravnoteža snaga između Habsburške monarhije i Osmanskog carstva.⁵²

U XVI. stoljeću u jeku ratova sa Osmanlijama i tijekom gradnje sisačke utvrde župna crkva Uzvišenja Svetog Križa ne prestaje postojati i djelovati te se javlja u popisima župa i 1501. i 1574. godine.⁵³ Lojzo Buturac donosi podatak, kako je 1569. godine popisao inventar u župnoj crkvi.⁵⁴ Nažalost ni u ovim popisima nije navedeno, kako je crkva izgledala. Jedan od izvora na kojemu se vidi i prikaz crkve je grafika sa prikazom bitke kod Siska bakroresca Hans-a Sibmacher-a (il. 2). Grafika se nalazi u kronici Hieronimus-a Ortelius-a *Chronologia oder Historische Beschreibung aller Kriegsempörung [...] in Ober-und Under Ungaren*.⁵⁵

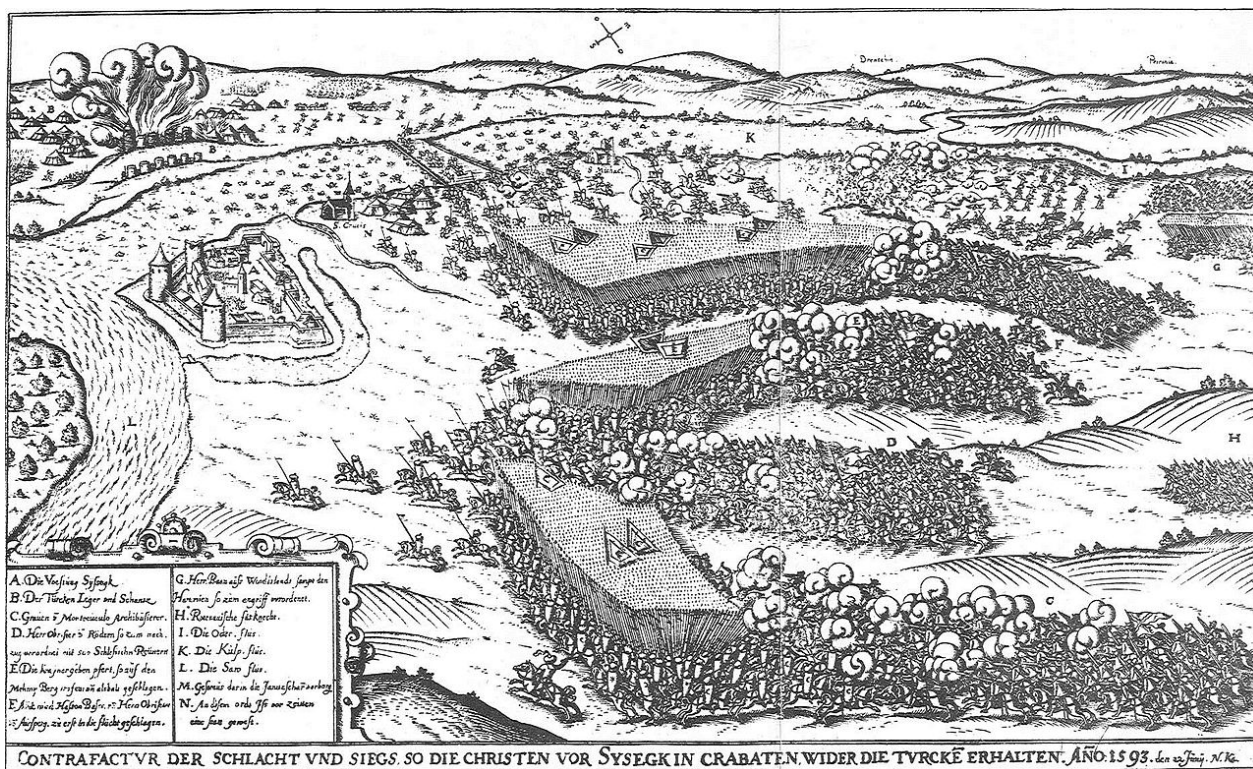
⁵¹ Davorka Obradović, »Stari grad«, 2011., str. 207–214.

⁵² Hrvoje Kekez, »Valorizacija uloge Zagrebačkog kaptola u izgradnji i obrani sisačke utvrde u historiografiji i hrvatskim udžbenicima povijesti za srednjoškolsko obrazovanje«, u: *Kaptolski Sisak 1215. – 2015.: zbornik radova znanstvenog skupa* (Sisak, prostorije Sisačke biskupije, 19. 9. 2015.), (ur.) Hrvoje Kekez i Stipica Grgić, Sisak: Sisačka biskupija, 2017., str. 51–52.

⁵³ Marko Jerković, »Kaptolski Sisak u srednjem vijeku«, 2017., str. 25.

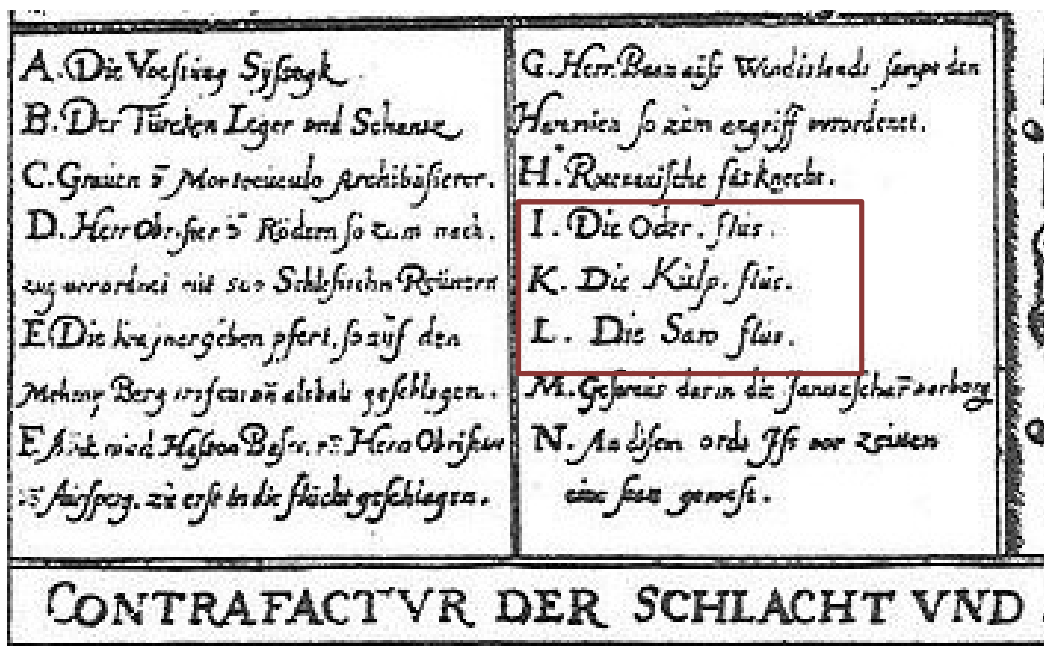
⁵⁴ Lojzo Buturac, *Stoljeća župe Sv. Križa*, 2006., str. 43.

⁵⁵ Spomenka Jurić, »Katedrala uzvišenja Svetog Križa«, 2011., str. 308.

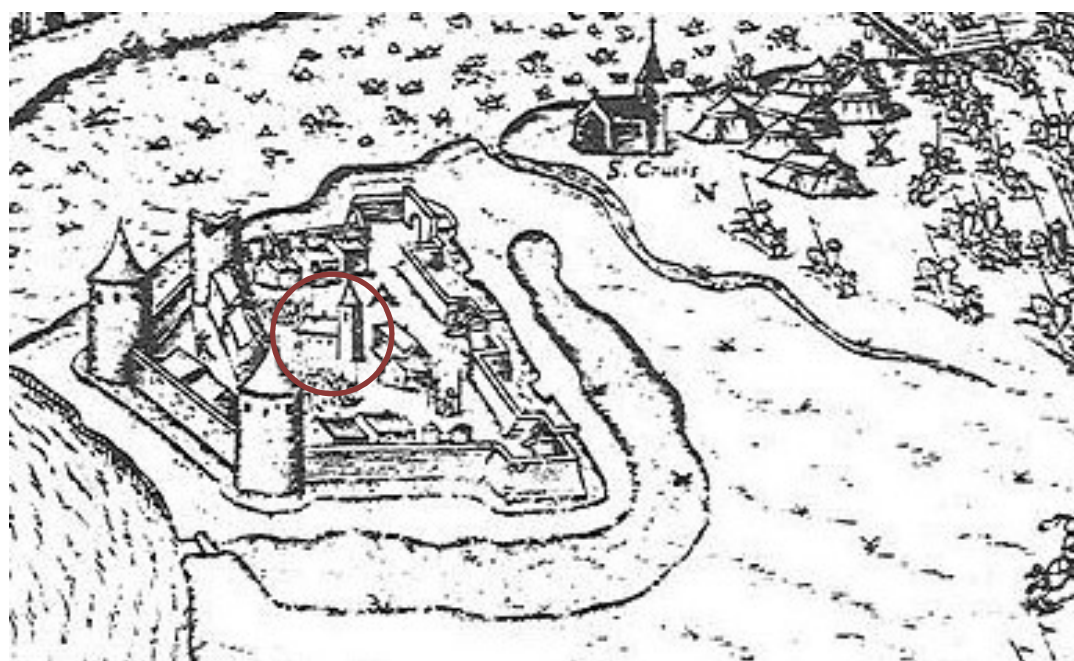

Ilustracija 2. Bitka kod Siska, Hans Sibmacher

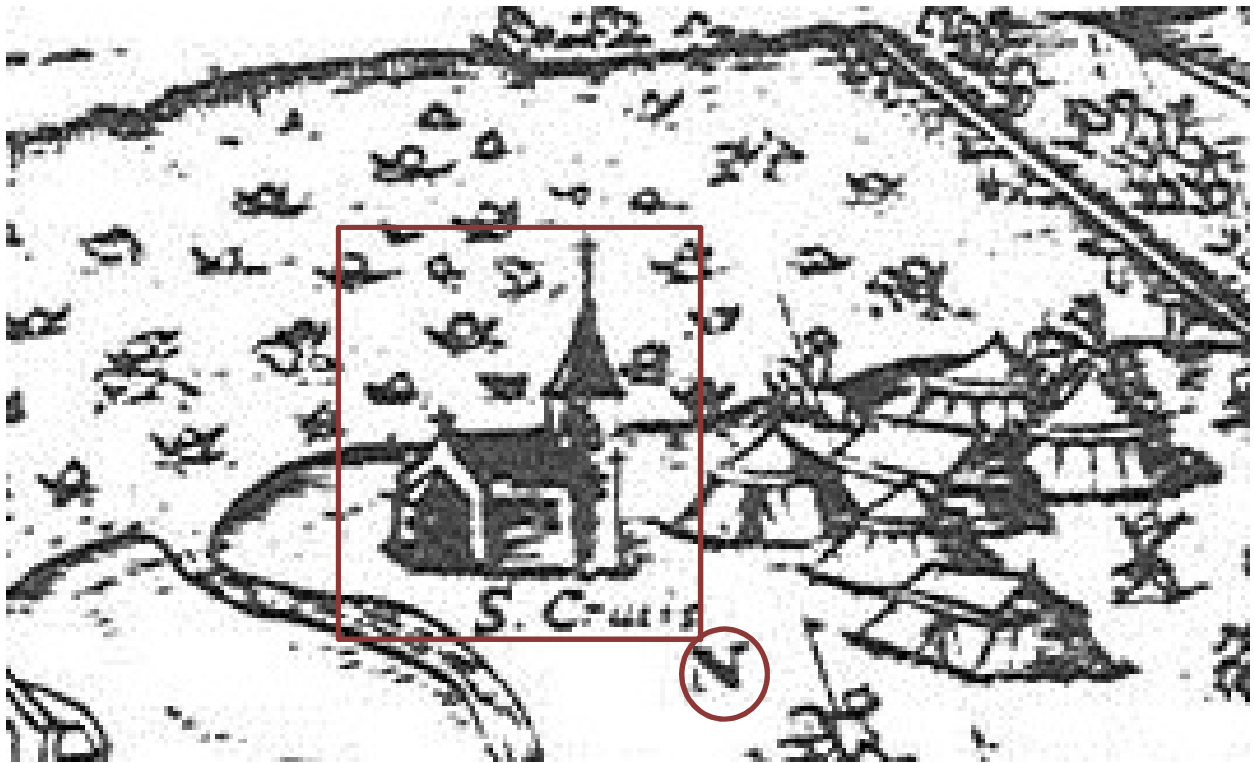
Hans Sibmacher je na prijelazu iz XVI. u XVII. stoljeće bio upoznat s horografijom poprišta treće bitke kod Siska 1593. godine. Navedeno zaključujem iz toga, što jasno navodi rijeke Odru, Savu i Kupu navodeći ih u legendi grafike kao *Oder*, *Saro* [Savo] i *Kulp flus* (il. 3) te je bio upoznat sa time, kako sisačka utvrda ima tri bastiona (il. 4). Zanimljivo je, da unutar utvrde na grafici smješta i crkvu, najvjerojatnije jednobrodnu sa zvonikom. Postojanje iste ostaje samo pretpostavka.

Ilustracija 3. Legenda grafike, Hans Sibmacher

Ilustracija 4. Sisačka utvrda u XVI. stoljeću, Hans Sibmacher

Ilustracija 5. Crkva Uzvišenja Svetog Križa u Sisku, Hans Sibmacher

Spomenka Jurić tvrdi, kako je crkvu Svetoga Križa prikazao na njezinoj egzaktnoj lokaciji, a slovo *N* pored crkve označava položaj negdašnje rimske Siscije.⁵⁶ U usporedbi s crkvom koju je narisao unutar sisačke utvrde, Sibmacher je crkvu Uzvišenja Svetoga Križa (il. 5) prikazao vidno većom te ju je jasno naznačio sa *S. Crucis*. Pretpostavljam, kako ju je prikazao kao jednobrodnu građevinu s poligonalnom apsidom te se jasno može uočiti i zvonik na pročelju. Iz prikaza je evidentno, kako je svetište uže od broda te ne obuhvaća čitavi začelni zid broda. Postoji i mogućnost, kako ju je prikazao većom od one unutar utvrde, kako bi naglasio njezinu veću važnost budući da ju je i naslovio. Da se radi o jednobrodnome zdanju utvrđuju i konzervatorska studija iz 2019. godine, prema kanonskoj vizitaciji iz 1639. godine.⁵⁷ Osim toga, Anđela Horvat tvrdi, da je poligonalno svetište uže od broda uobičajen tlocrt gotičkih jednobrodnih crkava koji se često pojavljuje i u XVII. te XVIII. stoljeću.⁵⁸

⁵⁶ Spomenka Jurić, »Katedrala uzvišenja Svetog Križa«, 2011., str. 308.

⁵⁷ Ivana Haničar Buljan et al., *Konzervatorska studija za uređenje i prezentaciju Katedrale Uzvišenja Svetog Križa u Sisku*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2019., str. 15. ; Lojzo Buturac, »Župna crkva sv. Križa u Sisku u kanonskim vizitacijama 1639.–1726.«, u: *Godišnjak Gradskog muzeja Sisak*, 9 (2009.), str. 135–145 (136).

⁵⁸ Anđela Horvat, »Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj«, u: Anđela Horvat, Radmila Matejčić, Kruno Prijatelj, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1982., str. 17.

Na slavloluku iznad svetišta crkve Uzvišenja Svetog Križa u štuku je izvedena kartuša s natpisom »Deo optIMO. et in Cruce filio« koji u sebi sadrži kronogram (il. 6). Natpis u prijevodu sa latinskog znači *Bogu najboljemu i na križu Sinu*, a velikim slovima su ispisana slova D, I, M i C te su ova slova ujedno i rimske brojke 500, 1, 1000 i 100. Kada se zbroje ove brojke dobiva se zbroj 1601, što označava godinu 1601.

Ilustracija 6. Natpis na slavloluku iznad svetišta u Katedrali Uzvišenja Svetog Križa u Sisku

Spomenka Jurić tvrdi, da je ovo istaknuto mjesto u crkvi moglo jedino značiti, kako je godina 1601. iznimno značajna za vjersku zajednicu te pretpostavlja sa velikom vjerojatnošću, da se radi o godini, kada je stara crkva posvećena (a podatak o tome zadržan i u potonjim uređenjima), implicirajući time, da je ona prijašnja vrlo vjerojatno srušena ili oštećena u bitkama 90-ih godina XVI. stoljeća. Budući da je pobjeda kod Siska označavala i prekretnicu u ratovima s Osmanlijama i pobjedu kršćanstva te budući da su zapovjednici dobili priznanja od pape, španjolskog kralja i cara Svetog Rimskog Carstva Njemačke Narodnosti, postoji mogućnost, da

su dana i određena sredstva za obnovu crkve koja je zatim ubrzo obnovljena i posvećena već 1601. godine.⁵⁹

Sisačka gospoštija u baroknom razdoblju

Početak XVII. stoljeća, nakon opsada Siska te Dugog rata Stolni kaptol nastoji ponovno napučiti područje gospoštije. Anamarija Mesić objašnjava, kako se u područje sisačkog Pokuplja i Gornje sisačke Posavine vraća odbjegli stanovništvo u manjoj mjeri, a u većoj mjeri dolazi do doseljavanja novog stanovništva.⁶⁰ Zanimljiv je podatak, da je do 1609. godine u trgovištu Sisak obnovljeno tek 24% kućanstava, a Anamarija Mesić navodi, da je tek 150 godina nakon ratova s Osmanlijama postignut broj stanovnika, jednak onomu prije ratova.⁶¹ Stolni je kaptol nastojao što prije naseliti opustošeni prostor gospoštije dajući povoljnije uvjete doseljenicima te potičući ih da krče šume. Petar Korunić donosi podatak, kako 1609. godine na području gospoštije ima 286 kmetova, a 1665. godine 443, što je u 56 godina porast od 157 kmetova.⁶² Već prije spomenuto, svinjogojstvo ostaje najvažnija ekonomska grana u gospoštiji te se u hrastovim šumama punima žirova drže krda svinja. Vinogradarstvo je s druge strane slabo razvijeno te Stolni kaptol dovozi vino sa drugih posjeda u gospoštiju. Godine 1629. mnogi podložnici napuštaju prostor gospoštije, najvjerojatnije zbog gladi, bolesti i teških životnih prilika.

U XVII. stoljeću dolazi i do promjena u obavezama vazala prema senioru. Kmetskom selištu je uvedena svakodnevna tlaka, čime je selište moralo šest dana u tjednu raditi za vlastelina. Osim toga u feudalnom društvu toga doba formira se novi sloj, tzv. slobodnjaci koji su vlastelinu morali služiti kao vojnici i plaćati novčanu daću, ali nisu bili dužni raditi poljoprivrednu tlaku. Na prostoru gospoštije se taj sloj nije razvio.

⁵⁹ Spomenka Jurić, »Katedrala uzvišenja Svetog Križa«, 2011., str. 308–310.

⁶⁰ Anamarija Mesić, *Sisak u XVI i XVII stoljeću*, diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2001., str. 24.

⁶¹ Ibid. str. 24–25.

⁶² Petar Korunić, »Stanovništvo Siska 1750. godine: Prilog poznavanju demografske i ekonomske povijesti«, u: *Kaptolski Sisak 1215. – 2015.: zbornik radova znanstvenog skupa* (Sisak, prostorije Sisačke biskupije, 19. 9. 2015.), (ur.) Hrvoje Kekez i Stipica Grgić, Sisak: Sisačka biskupija, 2017., str. 86.

U pogledu fiskalne politike dolazi do promjena. Hrvatski sabor na početku XVII. stoljeća samostalno raspisuje i pobire porez, a više se ne pobire poseban kraljevski porez. Kmetovi moraju plaćati jedinstvenu novčanu daću, tzv. taksu, a vlastelinstva su samostalno i svojevrijedno opterećivala porezima svoje podložnike, zbog čega je dolazilo do iskaza nezadovoljstava,⁶³ u historiografiji poznatih kao sisačke bune.

Do prve bune sisačkih kmetova dolazi 1633. godine. Tada kmetovi na prostoru gosposštije traže od bana da im feudalni gospodar, tj. Stolni kaptol, smanji feudalna davanja, prije svega misleći na tlaku i taksu. Ne dobivši traženo, kmetovi čak šalju i izaslanika u Beč, ali više podataka od toga o prvoj buni nije poznato. Poznato je, kako se 1634. godine prestaju buniti ne dobivši traženo, a Anamarija Mesić spominje, kako je jedan od mogućih glavnih uzroka bune ne dobivanje statusa slobodnjaka tj. krajišnika kojemu su se kmetovi nadali došavši na prostor gosposštije budući da je to područje bilo pogranično te je vojna aktivnost bila permanentna.⁶⁴

Godine 1653., 22. prosinca započinje druga buna kmetova sisačke gosposštije u XVII. stoljeću. Razlog buni su i dalje bile teške životne prilike kmetova, tlaka i ostali nameti. Kmetovi su se udružili s kmetovima sa susjednog novigradskog vlastelinstva, tj. sa tzv. Posavcima.⁶⁵ Glavni cilj kmetova je bilo smanjenje nameta, odnosno vraćanje na stari namet plaćanja desetine kojeg su oni smatrali jedinim pravičnim. Stolni je kaptol nemire isprva pokušao riješiti pregovorima pozvavši predstavnike kmetova u Varaždin, a zatim i u Zagreb 1654. godine. Kanonici su izložili, kako ne mogu na prostoru gosposštije vrijediti stare norme, jer su naseljavanjem toga područja nakon osmanlijskih pustošenja naseljeni novi kmetovi i određene nove norme koje se ne mogu povezati sa onima prije. Pregovori nisu uspjeli. Zanimljivo je, kako se kralj izjasnio protiv vojnog gušenja pobune te da je inzistirao na traženju mirnog rješenja. Budući da kmetovi nisu pružali oružani otpor, nego su svoje nezadovoljstvo iskazivali blokadom utvrde, čime su onemogućili opskrbu iste, a samim time i vojno gušenje bune, Stolni kaptol bio je nemoćan. Jedino rješenje koje su kanonici pronašli bilo je djelovanje putem Sabora koji je od kralja zatražio odobrenje vojnog gušenja bune koje je na posljetku i dobio 1655. godine. Budući da ban Nikola Zrinski nije dijelio mišljenje Sabora i nije uspio oformiti dovoljno veliku vojsku za gušenje bune, inzistirao je na traženju rješenja pregovorima. Navedeno je urodilo plodom te su pregovori održani u Zagrebu 1656. godine. Pregovori opetovano nisu uspjeli jer je Stolni

⁶³ Anamarija Mesić, *Sisak u XVI i XVII stoljeću*, 2001., str. 26–28.

⁶⁴ *Ibid.* str. 29–30.

⁶⁵ *Ibid.* str. 31.

kaptol ustrajao u tome, da njihovi podložnici plaćaju novčanu daću i služe u vojnim jedinicama. Godine 1657. komisija austrijskih staleža i varaždinski general posjećuju Petrinju, a namjeravaju posjetiti i Sisak. Stolni se kaptol tada našao u nelagodnoj situaciji jer je mogao izgubiti svoj posjed, tim više što su kmetovi izrazili želju da postanu krajišnici. Premda su vojne vlasti pokušavale djelovati u smjeru preuzimanju sisačke utvrde i inkorporiranja iste u Vojnu krajinu, na kraju to nisu učinili. Godine 1658. Stolni je kaptol kralju predao optužbu protiv sisačkih ustanika, a iste godine su i sami ustanici predali svoju tužbu protiv njihovog vlastelina. Godine 1659. ban Nikola Zrinski sazvaio je sjednicu Banskog stola na kojoj se ustanicima sudilo u odsutnosti jer se nisu odazvali sjednici. Optuženici su prema svim točkama optužnice proglašeni krivima. Vođama buna dosuđena je doživotna robija i konfiskacija imovine, a ostali kmetovi su morali plaćati sve daće kao prije ustanaka i osim toga nadoknaditi uskraćeni porez te platiti dvostruku desetinu za svaku godinu bune. Prema procjenama, najveći gubitak koji je Stolni kaptol imao odnosio se na uskraćivanje tlake. Iste godine ban je pripremao vojnu za oružano gušenje bune budući da je bio svjestan, kako kmetovi neće prihvatiti presudu. Vidjevši krvavo gušenje pobune u novigradskom vlastelinstvu, sisački kmetovi traže pregovore i obraćaju se banu koji od kanonika zahtijeva da se dogovore sa kmetovima. Do kraja i konačnog sporazuma te gušenja bune sisačkih kmetova dolazi 20. travnja 1659. godine u Donjoj Lomnici. Kmetovima uz Kupu određena je tlaka od četiri dana mjesečno, a ostalima od osam dana. Morali su plaćati feudalnu rentu, porez vlastelinstvu te novčanu globu za sve prekršaje koje su počinili. Nadalje, Sišćanima je iznova nametnuta vojna obaveza. Ovim sporazumom Stolni kaptol je obnovio svoju feudalnu vlast u gospoštiji.⁶⁶

Iz opisa epiloga navedenih buna možemo zaključiti, kako prostor Sisačke gospoštije i kmetovi koji žive na tom prostoru u XVII. stoljeću imaju veliku važnost za najviše instance vlasti, o čemu svjedoči njihovo posredovanje u traženju sporazuma između Stolnog kaptola i kmetova te nastojanja da se razilaženja riješe sporazumnim, a ne vojnim činom.

Život u gospoštiji tekao je dalje svojim uobičajenim tokom sve do godine 1672., kada varaždinski general, grof Louis Raduit de Susa, ulazi sa pedeset vojnika u sisačku utvrdu te ju oduzima Stolnome kaptolu i stavlja pod upravu Vojne krajine. Ivana Jukić drži, da je do preuzimanja došlo zbog želje bečkoga dvora, ponajviše cara Leopolda I. (1640.–1705.), da stvori snažniju središnju vlast i osigura monopol nad uporabom sile. To preuzimanje Ivana Jukić vidi

⁶⁶ Ibid. str. 31–36.

kao politički eksperiment koji je naposljetku propao, a bečki dvor se 1680-ih vraća politici kompromisa i 1682. godine vraća utvrdu Stolnome kaptolu.⁶⁷ Godine 1699. mirom u Srijemskim Karlovcima dolazi do novog preslagivanja granica između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva. Vojvodina, Slavonija i Ugarska većim dijelom bivaju oslobođene te se na oslobođenim prostorima organizira uprava, potiče naseljavanje i gospodarska djelatnost, a time nastaju i poljoprivredni viškovi koji se nastoje izvoziti.

Krajem XVII. stoljeća počinje se formirati urbana jezgra Siska. Za vrijeme vladavine krajiških vlasti uz utvrdu nastaju dva naselja koja su i kartografski ucrtana.⁶⁸ Na lijevoj strani Kupe razvija se Stari Sisak u vlasništvu Stolnoga kaptola, a na desnoj obali naselje pod upravom Vojne krajine, Vojni Sisak. Godine 1783. Vojnoj krajini su pridodani svi posjedi desno od Kupe i od toga trenutka se Sisak dijeli na Stari, često nazvan i Civilni ili Kaptolski Sisak, i Vojni Sisak. Vojni se Sisak gradi planski te nije predviđen za vojno središte, nego trgovačko. Svojim položajem prirodno je bio upućen na Stari Sisak, pogotovo jer u počecima nije posjedovao civilne objekte. Sjedinjenje Starog i Vojnog Siska dogodilo se 11. veljače 1874. godine.⁶⁹

Stari Sisak, iako već prije ucrtan kao trgovište, kao urbana sredina počinje se razvijati tek 1765. godine izgradnjom žitnog magazina. Sisak se razvija longitudinalno uz Kupu, isprva isključivo unutar zidina antičke Siscije, a Iva Žutić donosi podatak, da je tomu tako jer je jedino teren na kojem je izgrađena antička Siscia dovoljno siguran od poplava.⁷⁰ Đurđica Cvitanović tvrdi, kako je snažnija izgradnja grada započela ranije izgradnjom pristaništa 1756. godine.⁷¹

Sisačka utvrda u XVIII. stoljeću koristi se kao središte uprave gospoštije. Na katu utvrde kanonik je imao sobu za odsjedanje te pored nje kapelicu, a ondje se nalazila i kancelarija gospoštije te arhiv.⁷² Osim toga, uz utvrdu se nalazila i manja flota trgovačkih brodova koja je između ostalog služila i za opskrbu utvrda na rijeci Savi.⁷³

⁶⁷ Ivana Jukić, »Kralj, Kaptol i sisačka utvrda 1672.-1682.: granice političke moći«, u: *Kaptolski Sisak 1215. – 2015.: zbornik radova znanstvenog skupa* (Sisak, prostorije Sisačke biskupije, 19. 9. 2015.), (ur.) Hrvoje Kekez i Stipica Grgić, Sisak: Sisačka biskupija, 2017., str. 71–72.

⁶⁸ Iva Žutić, *Sisak u 18.stoljeću*, diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2007., str. 11.

⁶⁹ Ibid. str. 33–34.

⁷⁰ Ibid. str. 13.

⁷¹ Đurđica Cvitanović, »Župna crkva Uzvišenja Sv. Križa«, 1996., str. 133.

⁷² Iva Žutić, *Sisak u 18.stoljeću*, 2007., str. 11.

⁷³ Ibid. str. 21.

Osamnaesto stoljeće uvelike je obilježila vladavina Marije Terezije te je u pogledu razvoja Siska posebice značajna njezina ekonomska politika koja se temelji na katedralizmu. Takva ekonomska politika u središte je stavila cirkulaciju novca, trgovinu, razvitak i poticanje razvoja obrta, a gradovi se ističu kao važna gospodarska središta.⁷⁴ Sisak, kao važno čvorište riječnih plovnih putova, postaje nezaobilazna stanica u trgovačkoj mreži.⁷⁵

Veliki značaj Siska je u tome, što je tranzitna riječna luka u kojoj se mogu skladištiti proizvodi i vršiti pretovar robe. Naime, Sava je bila plovna do Siska velikim ugarskim brodovima, zatim se iz Siska Kupom proizvodi prenose do Karlovca manjim hrvatskim brodovima, a nakon toga Karolinškom cestom do Primorja, gdje se roba dalje izvozi morskim putem. Za trgovinu u ono vrijeme, nepovoljno su utjecale različite privatne carine, maltarine, brodarine i obalarine nametnute od strane raznovrsnih veleposjednika. Komercijalni direktorij u Beču se 1759. godine odlučio za izgradnju trgovinske magistrale Sisak-Karlovac-Rijeka, čime je započela regulacija toka Kupe i izgradnja žitnih magazina. Tako je u Sisku 1765. godine izgrađen žitni magazin. U vrijeme izgradnje novog skladišta na desnoj obali Kupe, u Starom Sisku na lijevoj obali već su od prije postojala dva skladišta iz 30-ih godina XVIII. stoljeća. Osim izgradnje skladišta, povećani razvoj trgovine zahtijevao je i izgradnju brodogradilišta te drugih gospodarskih objekata. Sisak je status pretovarne stanice dobio tek 1838. godine, a Stolni je kaptol stanovnike grada sve do sredine XIX. stoljeća smatrao svojim podložnicama.⁷⁶ Do ukidanja feudalnog sustava dolazi 1848./1849. godine.⁷⁷

Zbog geografskog položaja gospoštije te brojnosti rijeka, dolazilo je do poplava. O organizaciji opskrbe prilikom poplava u drugoj polovici XVIII. stoljeća govori i podatak, kako je Stolni kaptol 1784. godine u zamjenu za prostor između rijeka Kupe i Une dobio posjed Moduš u Banatu te je u godinama poplava opskrbljivao sisačko stanovništvo poljoprivrednim proizvodima s toga područja.⁷⁸

⁷⁴ Ibid. str. 14–15.

⁷⁵ Ibid. str. 15–16.

⁷⁶ Ibid. str. 17–22.

⁷⁷ Petar Korunić, »Stanovništvo Siska 1750. godine«, 2017., str. 83.

⁷⁸ Iva Žutić, *Sisak u 18. stoljeću*, 2007., str. 26.

U pogledu obrazovanja, kanonska vizitacija iz 1693. godine svjedoči o tome, kako su prve učiteljske funkcije obavljali župnici, a iz kanonske vizitacije iz 1734. godine poznato je, kako se prva škola nalazi u blizini crkve kao i učiteljev stan. Iz općeg popisa škola 1769. godine sasvim je sigurno da je u Sisku u XVIII. stoljeću školstvo organizirano jer se na popisu nalazi i škola u Sisku, misleći ovdje prije svega na Stari Sisak, dočim se u Vojnom Sisku prva škola javlja tek 1820. godine.⁷⁹

Iz kanonske vizitacije iz 1771. godine doznajemo, kako je sisačka gospoštija brojala 1195 stanovnika, a iz one datirane godine 1806. 3219 stanovnika, što je unutar trideset i pet godina porast od 2024 stanovnika. Većina stanovnika živi u zadrugama, a za razvoj grada važna je i izgradnja bolnice 1806. godine. Samo naselje Sisak 1806. godine broji 384 stanovnika, a već 1843. godine, trideset i sedam godina poslije, preko 800 stanovnika, što je porast nešto veći od 50%.⁸⁰ Vojni Sisak 1790. godine broji oko 200 stanovnika, a 1843. godine 700, što je u pedeset i tri godine porast od 500 stanovnika, tj. od 250%.⁸¹

⁷⁹ Ibid. str. 23–24.

⁸⁰ Ibid. str. 25–26.

⁸¹ Ibid. str. 35.

3. Župna crkva Uzvišenja Svetog Križa u baroknom razdoblju

Prve podatke o izgledu crkve u XVII. stoljeću možemo pronaći u kanonskoj vizitaciji iz godine 1639. U njoj se navodi, kako su svetište i sakristija bili nadsvođeni, kako je crkva imala dobro pokriveno krovništvo, kako je pod bio prekriven opekama te da se ispred ulaza na zapadnoj strani nalazila kapela. Također se navodi, kako je zvonik imao dva zvana te kako se oko crkve nalazilo groblje koje je bilo ograđeno.⁸² Đurđica Cvitanović tvrdi, kako je od najstarije crkve sačuvano jedno zvono iz godine 1602., tzv. *cinkuš*.⁸³ Konzervatorska studija iz godine 2019. ističe, kako je crkva zasigurno bila podignuta u zidanoj građi te da je bila jednostavna, aludirajući time, da se radilo o jednobrodnom zdanju te opisuje da je imala i drveno pjevalište.⁸⁴ Dok Spomenka Jurić navodi, da je crkva imala kapelu ispred pročelnog zida, autori konzervatorske studije pridodaju, kako se ondje nalazio zidani trijem sa zvonikom koji je u donjem dijelu bio zidan, a u gornjem dijelu od drveta.⁸⁵ Lojzo Buturac navodi, kako je crkva imala tri oltara te da je tabernakul bio ugrađen u zidu crkve.⁸⁶

Budući da je barokna kartuša na slavlolu iznad svetišta datirana 1601. godinom, mogli bismo pretpostaviti, da je svetište bilo nadsvođeno te pretpostavljam i poligonalnog oblika početkom XVII. stoljeća. Iz navedenih podataka iz kanonske vizitacije može se zaključiti, kako je Hans Sibmacher u svojem bakropisu uistinu vjerno prikazao crkvu te da je zasigurno bila jednobrodna zidana crkva s nadsvođenim svetištem i sakristijom te drvenim pjevalištem i zvonikom na zapadnoj strani. Pretpostavljam, kako je crkva (kao i današnja) bila pravilno orijentirana sa svetištem na istočnoj, pročeljem na zapadnoj strani te se sakristija nalazila na sjevernoj strani svetišta.

Sljedeći izvor koji nam govori o izgledu crkve u XVII. stoljeću je kanonska vizitacija iz 1665. godine. U tom dokumentu navodi se, kako je crkva imala i kazetirani oslikani tabulat u brodu, kako su crkveni zidovi bili obijeljeni iznutra te kako je krovništvo u brodu crkve iznova napravljeno, a zvonik dobro pokriven, ne dajući informacije o tome je li možda iznova pokriven. Također se navodi, kako zvonik i dalje sadrži dva blagoslovljena zvana. Uokolo crkve se i dalje

⁸² Lojzo Buturac, »Župna crkva Sv. Križa u Sisku«, 2009., str. 136; Spomenka Jurić, »Katedrala uzvišenja Svetog Križa«, 2011., str. 310.

⁸³ Đurđica Cvitanović, »Župna crkva Uzvišenja Sv. Križa«, 1996., str. 133.

⁸⁴ Ivana Haničar Buljan et al., *Konzervatorska studija za uređenje i prezentaciju*, 2019., str. 15.

⁸⁵ Ibid. str. 15.

⁸⁶ Lojzo Buturac, *Stoljeća župe Sv. Križa*, 2006., str. 43.

nalazi groblje koje su na nekim mjestima raskopale životinje. Prema kanonskoj vizitaciji iz 1669. godine u crkvi nema promjena, ali se navodi, kako je sagrađen župni dvor.⁸⁷

Usporedivši podatke iz kanonske vizitacije iz 1639. godine sa podacima iz 1665. godine možemo zaključiti, da je unutar dvadeset i četiri godine krovšte broda crkve iznova napravljeno te da je crkva dobila kazetirani oslikani tabulat. Također su zidovi obijeljeni iznutra. Drugih promjena na crkvi prema podacima iz kanonskih vizitacija nije bilo.

U zapisu kanonske vizitacije iz svibnja 1696. godine nalazimo opis, kako je crkva izgledala u zadnjem desetljeću XVII. stoljeća. Spomenimo samo dodatne podatke koji nisu navedeni u prethodnim vizitatorskim izvješćima. Saznajemo da je crkva velika, ali nedovoljna s obzirom na broj stanovnika župe. Također, da je svjetla te da je svod svetišta djelomično oslikan. Nadalje, pod nije jednako pokriven opekom na svim mjestima zbog ukopa unutar crkve. Pronalazi se podatak, kako se sakristija nalazi na strani evanđelja, čime se potvrđuje prethodna pretpostavka da se nalazi sjeverno od svetišta. Također se navodi kako je i ona prostrana. Novi podatak je, kako se unutar crkve nalazi drvena, kazetirana i djelomično pozlačena propovjedaonica na sjevernoj strani. Na pročelnoj strani broda su vrata, a ispred njih se nalazi atrij koji je samo djelomično zidan. Iznad njega je djelomično zidani zvonik. Time se potvrđuje prije navedena tvrdnja, kako je zvonik iznad zidanog trijema u gornjim etažama bio drven. Pod atrija je također popločen opekom kao i ostali dijelovi te se u njemu nalazio neposvećeni zidani oltar. Unutar zvonika su dva blagoslovljena zvona, jedno veće i jedno manje. Spomenuto manje zvono je vjerojatno već prije navedeni *cinkuš* iz 1602. godine koje spominje Đurđica Cvitanović 1996. godine. Što se tiče krovšta, navodi se kako su zvonik i crkva umjereno pokriveni letvama te da je atrij iznova pokriven, tj. da je dobio novo krovšte. Spominje se i kako je groblje prostrano te pregrađeno hrastovinom. Spomenka Jurić zaključuje, kako na crkvi od posvećenja iz 1601. godine nije bilo promjena do kraja XVII. stoljeća.⁸⁸ Lojzo Buturac opisu pridodaje, kako je opeka koja je korištena u gradnji ostavština porušene Siscije te da je zvonik u većoj mjeri bio drven. Također navodi, da se na glavnom oltaru nalazio kip svetog Kvirina te da je neposvećeni zidani oltar u atriju služio za održavanje bogoslužja pri većim okupljanjima vjernika. Također donosi podatak o još jednom oltaru koji je bio neposvećen. Spominje, kako se u sakristiji na

⁸⁷ Lojzo Buturac, »Župna crkva Sv. Križa u Sisku«, 2009., str. 136–137; Spomenka Jurić, »Katedrala uzvišenja Svetog Križa«, 2011., str. 310.

⁸⁸ Lojzo Buturac, »Župna crkva Sv. Križa u Sisku«, 2009., str. 137–138; Spomenka Jurić, »Katedrala uzvišenja Svetog Križa«, 2011., str. 310.–311.

istočnoj strani nalazio oltar sa slikom svetog Kvirina na platnu.⁸⁹ Đurđica Cvitanović detaljnije navodi titulare triju oltara unutar crkve. Navodi kako su posvećeni *Uzvišenju Svetog Križa*, *Blaženoj Djevici Mariji* te *Svetom Josipu*. Također spominje, da su bili drveni.⁹⁰

Crkva je 1679. godine prikazana na kartografskom prikazu. Budući da se radi o vojnoj karti, *Marckt Sziszegh* prikazan je shematski sa nekoliko kuća i crkvom (il. 7). Crkva jasno odgovara opisima u kanonskoj vizitaciji iz 1696. godine.⁹¹

Ilustracija 7. Prikaz crkve Uzvišenja Svetog Križa u Sisku 1679. godine na vojnoj karti

Prema kanonskoj vizitaciji sa samoga početka XVIII. stoljeća tj. iz 1702. godine saznajemo, kako su započeti radovi na proširenju i produženju crkve te je povećana za polovicu prijašnje.⁹² U kanonskoj vizitaciji iz 1705. godine nailazimo na podatke o tome, što je do tada učinjeno. Sredina crkve je povišena, napravljeno je novo krovništvo, podignut je drveni zvonik,

⁸⁹ Lojzo Buturac, *Stoljeća župe Sv. Križa*, 2006., str. 43–47.

⁹⁰ Đurđica Cvitanović, »Župna crkva Uzvišenja Sv. Križa«, 1996., str. 133.

⁹¹ Lojzo Buturac, »Župna crkva Sv. Križa u Sisku«, 2009., str. 137–138; Spomenka Jurić, »Katedrala uzvišenja Svetog Križa«, 2011., str. 311.

⁹² Lojzo Buturac, *Stoljeća župe Sv. Križa*, 2006., str. 48; Isti, »Župna crkva Sv. Križa u Sisku«, 2009., str. 139.

načinjena su kazetirana dvokrilna izrezbarena vrata, postavljeno je pet prozora sa željeznim ili slabijim okvirom, postavljeni su kružni vitraji, napravljena je nova propovjedaonica, načinjen je novi kor, crkva je iznutra obijeljena te su postavljene i klupe. Također se navodi, kako crkva ima i mramornu krstionicu, ispovjedaonicu te da je groblje nanovo ograđeno u većoj mjeri. Spominju se i radovi koji su još bili potrebni, kako bi se crkva dovršila. Navodi se, da je bio potreban ili tabulat ili svod za cijelo svetište i cijeli brod te da je još trebalo poravnati svetište opekom, kako bi širina svetišta odgovarala širini broda. Bili su potrebni i novi oltari koji bi odgovarali novoj širini broda.⁹³

Lojzo Buturac pretpostavlja, kako su od ranije crkve ostali sjeverni zidovi broda i svetišta te sakristija, a da su svi ostali zidovi izgrađeni nanovo. Bočni zidovi u brodu i svetištu pomaknuti su s južne strane te su zidovi u brodu pomaknuti više u odnosu na zidove u svetištu. Slijedno tome, došlo je do produženja i proširenja crkve. Nadalje spominje i slijedeći zapis iz župne Spomenice: »Ecclesia parochialis longitudine et amplitudine amplianda muro e fundamentis in actuali opere extaret«, kojim potvrđuje svoju pretpostavku. Osim toga navodi i promjene u temelju svetišta koje su utvrđene 1994. godine. Utvrđeno je, kako temelji svetišta sa sjeverne strane odgovaraju ranijim te da je stariji temelj bio polukružnog oblika dok je noviji bio poligonalan. Zaključuje kako je crkva proširena prema jugu i produljena prema zapadu.⁹⁴

Spomenuta župna spomenica je važan izvor iz kojega možemo iščitati povijest crkve Uzvišenja Svetog Križa u Sisku. Dokument je sačuvan u obliku rukopisnih svezaka te nosi naziv *Liber Memorabilium Eventum Parochiae Sisciensis*, a vođenje spomenice je započeo župnik Schloissnigg sredinom XIX. stoljeća.⁹⁵

Slijedeći izvor iz kojeg saznajemo o crkvi je kanonska vizitacija iz 1710. godine. U njoj se navodi, kako je crkva gotovo pa potpuno dovršena. U njoj su postavljeni oltari u brodu te je popločena rimskom opekom. Iznad ulaza sa zapadne strane postavljen je manji drveni toranj s dva zvona, a navodi se i kako glavni oltar i propovjedaonica ne odgovaraju povećanoj crkvi.⁹⁶

⁹³ Lojzo Buturac, »Župna crkva Sv. Križa u Sisku«, 2009., str. 139; Spomenka Jurić, »Katedrala uzvišenja Svetog Križa«, 2011., str. 312.

⁹⁴ Lojzo Buturac, *Stoljeća župe Sv. Križa*, 2006., str. 48–49.

⁹⁵ Ivana Haničar Buljan et al., *Konzervatorska studija za uređenje i prezentaciju*, 2019., str. 6.

⁹⁶ Lojzo Buturac, *Stoljeća župe Sv. Križa*, 2006., str. 50.; Isti, »Župna crkva Sv. Križa u Sisku«, 2009., str. 139–140.

Godine 1714. postavljen je novi glavni oltar.⁹⁷ Doris Baričević pripisala ga je pavlinskoj kiparskoj radionici, a njegovo podizanje povezala s tadašnjim zagrebačkim biskupom, pavlinom, Emerikom Esterhazyjem (1708.–1723.).⁹⁸ Đurđica Cvitanović drži, kako je glavni oltar darovao kanonik Nikola Terihaj koji ga je naručio u radionici koja je radila za pavline te da je bio namijenjen novom povećanom svetištu crkve.⁹⁹ Lojzo Buturac tvrdi, kako je oltar morao doći u crkvu kasnije, ako je uistinu dar kanonika Terihaja budući da je Nikola Terihaj obnašao službu kanonika od 1730. do 1758. godine. Od njega doznajemo i kako je glavni oltar obojen i pozlaćen 1716. godine.¹⁰⁰

Lojzo Buturac i Spomenka Jurić donose podatke iz vizitacije iz 1720. godine. U toj vizitaciji se navodi, kako su pojedini zidovi oštećeni te da pod na nekim mjestima ima rupe, a krovšte na južnoj strani prokišnjava, što najviše oštećuje tabulat.¹⁰¹ Nadalje, u vizitaciji iz godine 1727. se spominje, kako je tabulat oslikan te da ima tri slike: sliku Svetog Križa, sliku Majke Božje i sliku svetog Franje, a u svetištu se nalazi slika Presvetog Trojstva.¹⁰² Ivana Haničar Buljan et al. donose podatak, kako su prozori broda bili postavljeni na višoj razini u odnosu na 2019. godinu, kada se provode istraživanja na crkvi.¹⁰³ Zanimljive podatke o proporcijama crkve saznajemo u kanonskoj vizitaciji iz 1734. godine. Navodi se, kako crkva ima oblik bazilike te kako je duga 19 hvati, 7 hvati široka u brodu te u svetištu široka 5 hvati. Prema tim podacima Lojzo Buturac zaključuje, kako se crkva nakon te godine nije tlocrtno proširivala niti produživala.¹⁰⁴

⁹⁷ Doris Baričević, »Pregled spomenika skulpture i drvorezbarstva s područja kotara Sisak«, u: Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 72 (1967.), str. 483–518 (507–508).

⁹⁸ Doris Baričević, Doris Baričević, »Pavlinski kipari i drvorezbari u Sveticama«, u: Kaj: časopis za kulturu i prosvjetu, X (1977.), 9/10 (Svetice), str. 37–62 (54); »Kiparstvo u pavlinskim crkvama u doba baroka«, u: (ur.) Đurđica Cvitanović, Vladimir Maleković, Jadranka Petričević, *Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244–1786.*, Zagreb: Globus, Muzej za umjetnost i obrt, 1989., str. 183 – 221 (187, 191); Ista, *Barokno kiparstvo sjeverne Hrvatske*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, Školska knjiga, 2008., str. 82–83.

⁹⁹ Đurđica Cvitanović, »Župna crkva Uzvišenja Sv. Križa«, 1996., str. 137.

¹⁰⁰ Lojzo Buturac, *Stoljeća župe Sv. Križa*, 2006., str. 50.–51. ; Isti, »Župna crkva Sv. Križa u Sisku«, 2009., str. 140

¹⁰¹ Lojzo Buturac, »Župna crkva Sv. Križa u Sisku«, 2009., str. 140–141; Spomenka Jurić, »Katedrala uzvišenja Svetog Križa«, 2011., str. 312.

¹⁰² Lojzo Buturac, *Stoljeća župe Sv. Križa*, 2006., str. 51.

¹⁰³ Ivana Haničar Buljan et al., *Konzervatorska studija za uređenje i prezentaciju*, 2019., str. 16.

¹⁰⁴ Lojzo Buturac, *Stoljeća župe Sv. Križa*, 2006., str. 51.

Godine 1736. dolazi do preinaka na svodu svetišta. Te godine je iznad svetišta izgrađen zidani svod. Vjeruje se, kako je tada svetište povišeno.¹⁰⁵ Đurđica Cvitanović drži, da je tada svetište nanovo izgrađeno te da se kamenom starog svetišta obnovila cinktura oko crkve.¹⁰⁶ Spomenka Jurić tvrdi, da je tada došlo samo do urešavanja svoda te da je plašt apsida svetišta između 1730. i 1736. godine bio otvoren prozorima. Osim toga, tvrdi i da se u svim vizitacijama navodi, kako su svetište i sakristija *sub fornice* tj. pod svodom te pretpostavlja isključivo urešavanje svetišta u tim godinama, isključivši strukturalne promjene.¹⁰⁷

Godine 1737. u Sisku i u njegovoj okolici pojavljuje se kuga. Tada dolazi do izgradnje velike svođene kripte ispod poda crkve u kojoj se pokapaju umrli od epidemije. Lojzo Buturac tvrdi, da se ta kripta nikada ne otvara.¹⁰⁸

Nadalje, o radovima na crkvi iz godine 1759. saznajemo iz župne spomenice. Te godine se iz broda uklanja tabulat te se brod svodi križnim svodovima. Zidovi broda u svrhu svođenja su pojačani s ukupno četiri uzidana stuba kvadratnog presjeka, dva na sjevernom i dva na južnom zidu.¹⁰⁹ Buturac donosi podatak o dimenzijama stubova, navodeći da im je presjek 130 x 100cm. Osim toga tvrdi, kako je tada na slavluku postavljen natpis »Deo optIMO. et in Cruce filio«,¹¹⁰ a ne kako navodi Spomenka Jurić 1601. godine. Sklon sam razmišljanju, kako je natpis postavljen već početkom XVII. stoljeća, budući da je župna crkva nakon sisačkih bitaka tada obnovljena, ali ostavljam prostora razmišljanju, kako je pri obnovama crkve u prvoj polovici XVIII. stoljeća natpis nestao ili je bio oštećen te da je i sam trebao biti obnovljen 1759. godine kada se svodi brod.

Godine 1760. dovršen je zvonik na uglu sjeverno od pročelja. Zvonik je imao kapu u obliku trostruko oblikovane lukovice sa lanternom na završetku. Bio je pokriven šindrom te obojan u tri boje.¹¹¹ Spomenka Jurić donosi podatak, kako su tri boje bile crvena, bijela i modra tj. boje hrvatske trobojnice.¹¹² Lojzo Buturac navodi, da je crkva je posvećena 27. lipnja 1765. godine te da ju je posvetio pomoćni zagrebački biskup Stjepan Putz navodeći i sljedeći zapis iz

¹⁰⁵ Ibid. str. 51.

¹⁰⁶ Đurđica Cvitanović, »Župna crkva Uzvišenja Sv. Križa«, 1996., str. 133.

¹⁰⁷ Spomenka Jurić, »Katedrala uzvišenja Svetog Križa«, 2011., str. 313.

¹⁰⁸ Lojzo Buturac, *Stoljeća župe Sv. Križa*, 2006., str. 51.

¹⁰⁹ Đurđica Cvitanović, »Župna crkva Uzvišenja Sv. Križa«, 1996, str. 134.

¹¹⁰ Lojzo Buturac, *Stoljeća župe Sv. Križa*, 2006., str. 52.

¹¹¹ Ibid. str. 53.

¹¹² Spomenka Jurić, »Katedrala uzvišenja Svetog Križa«, 2011., str. 313.

župne spomenice: »Ecclesia hoc die 27. Junii anno 1765. consecrata sit«. ¹¹³ Đurđica Cvitanović tvrdi, kako je u razdoblju od 1760., kada je napravljen zvonik pa do posvećenja 1765. završeno pročelje s kulisom zabata. ¹¹⁴ Godine 1771. drveno pjevalište na zapadnom dijelu broda zamijenjeno je zidanim.

Kako je crkva izgledala možemo uočiti na najstarijem poznatom zabilježenom fotografskom prikazu crkve koji se čuva u Fototeci Konzervatorskoga odjela u Zagrebu pri Ministarstvu kulture Republike Hrvatske. Na fotografiji se može uočiti kako je crkva izgledala od 1760-ih do 1860-ih godina (il. 8). U ovome radu donosim taj prikaz preuzet iz konzervatorske studije iz godine 2019., ali se ista fotografija nalazi i u drugim izdanjima poput članka Đurđice Cvitanović iz 1996. godine, u knjizi Lojze Buturca iz 2006. godine te u članku Spomenke Jurić iz 2011. godine.

Ilustracija 8. Crkva Uzvišenja Svetog Križa u Sisku s baroknom lukovicom na zvoniku od 1760-ih do 1860-ih godina

¹¹³ Lojzo Buturac, *Stoljeća župe Sv. Križa*, 2006., str. 53.

¹¹⁴ Đurđica Cvitanović, »Župna crkva Uzvišenja Sv. Križa«, 1996., str. 134.

Od 1765. do 1909. godine na crkvi nije bilo velikih zahvata. Spomenimo samo neke određene preinake koje su između ostalog promijenile i barokni izgled crkve do 1909. godine. Godine 1847. na zvonik je postavljen sat, 1862. godine je cijela crkva popođena kamenim pločama te je u razdoblju od 1862. do 1870. godine izgrađena nova kapa zvonika piramidalnog oblika.¹¹⁵ Za primijetiti je i kako je nestala cinktura oko crkve. Barokno pročelje je ostalo postojano sve do potresa 1909. godine. Kako je crkva izgledala može se uočiti na prikazu crkve prije potresa (il. 9).

Ilustracija 9. Fotografija crkve Uzvišenja Svetog Križa s novom kapom na zvoniku

¹¹⁵ Lojzo Buturac, *Stoljeća župe Sv. Križa*, 2006., str. 53–54.

4. Barokne stilske značajke arhitekture crkve Uzvišenja Svetog Križa u Sisku

Pročelje

Osim što je građena u razdoblju koje u povijesti umjetnosti nazivamo baroknim razdobljem, crkva Uzvišenja Svetog Križa u Sisku posjeduje i određena obilježja prema kojima ju se može svrstati u baroknu sakralnu arhitekturu, posebice naglasivši obilježja koja posjeduje do 1909. godine na svome pročelju te strukturalne elemente arhitekture.

Đurđica Cvitanović objašnjava, kako je veći broj župnih crkava u većim naseljima solitarno postavljen u prostoru. Solitarno je postavljena i crkva Uzvišenja Svetog Križa u Sisku s pripadajućom cinkturom i grobljem oko nje.¹¹⁶ Građena je tako da dominira vizurom naselja u kojem se nalazi. Izvorno zabatno pročelje (il. 10) bilo je podijeljeno na dva dijela. Prvi dio se sastojao od pravokutnika podijeljenog na tri okomita dijela koji je imao četiri pilastra sa profiliranim kapitelima, a drugi dio činio je zabat. Između središnjih pilastara u donjoj srednjoj zoni nalazila su se polukružno zaključena vrata sa segmentno profiliranim nadvratnikom, a u gornjoj srednjoj zoni izduženi polukružno zaključeni prozor također sa segmentno profiliranim natprozornikom. U okomitim zonama pravokutnika sjeverno i južno od središnjih pilastara također se nalazio po jedan izduženi polukružno zaključeni otvor sa segmentno profiliranim lukom iznad njega. Po jedan pilastar se nalazio na rubovima pravokutnika te su oba bila jednakog oblika kao i središnji pilastri. Razina otvora u gornjim zonama odgovarala je katu u visini pjevališta.

Prema prikazu iz 1860-ih i 1870-ih godina jasno se razlučuje, kako su sjeverni i južni otvori prozorski otvori (il. 9), ali na ranijem prikazu crkve (il. 8 i 10) može se jasno uočiti da ti otvori imaju slabiji ton od središnjeg otvora te stoga ostavljam prostora razmišljanju, da su ti otvori isprva bili niše u kojima su se nalazili kipovi, ali to ostaje samo pretpostavka. U prilog tome govori podatak iz kanonskih vizitacije iz godine 1855., u kojoj se navodi da su na pročelje crkve tada postavljeni kipovi svetih Petra i Pavla.¹¹⁷

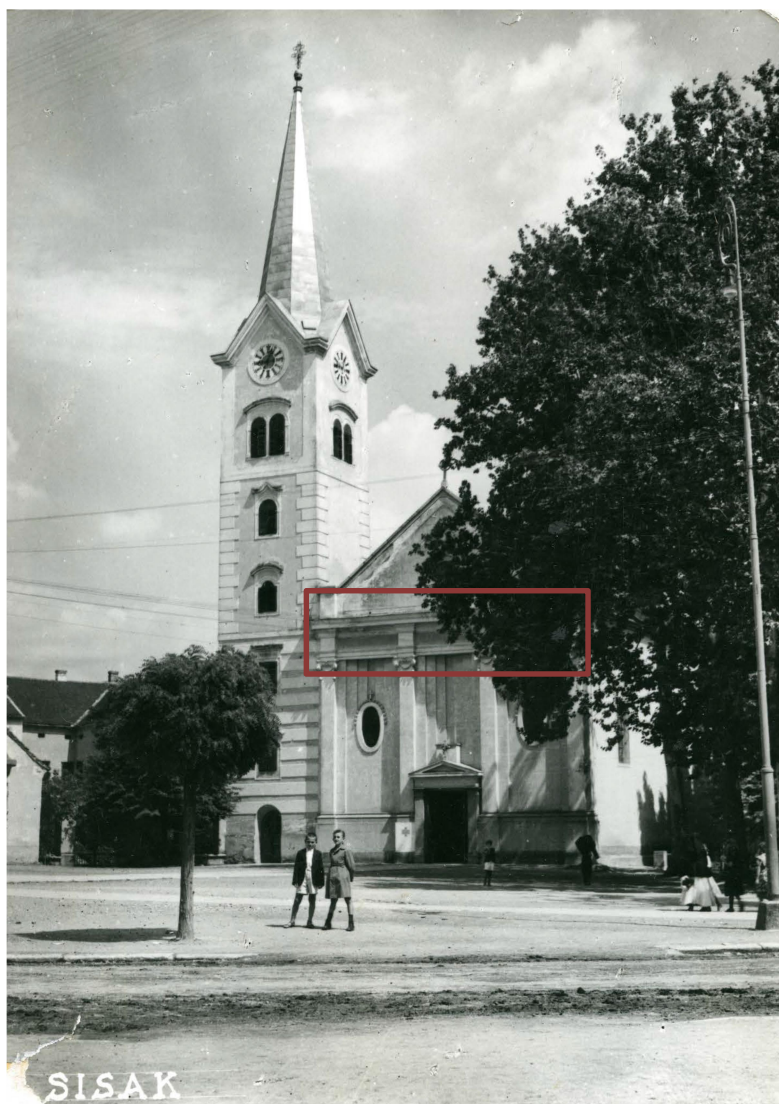
¹¹⁶ Đurđica Cvitanović, »Župna crkva Uzvišenja Sv. Križa«, 1996., str. 136.

¹¹⁷ Ivana Haničar Buljan et al., *Konzervatorska studija za uređenje i prezentaciju*, 2019., str. 9.

Ilustracija 10. Izvorno Barokno pročelje (oko 1760.) crkve Uzvišenja Svetog Križa na fotografiji s početka XX. stoljeća (prije 1909.)

Između donje zone i zabata može se prepoznati vijenac. Pojediniosti vijenca nažalost se ne mogu razlučiti na prikazima crkve iz XVIII. i XIX. stoljeća, iako možemo pretpostaviti da je vijenac jednak ili sličan onomu iz 1912. godine kada je došlo do preoblikovanja pročelja (il. 11). Također se na prikazu iz 1912. godine pilastri nalaze na jednakim mjestima kao i u XVIII. i XIX. stoljeću. Pretpostavljam da ni raniji pilastri nisu bili pilastri velikog reda, nego da su sezali od sredine razine vrata do vijenca.

Ilustracija 11. Pročelje crkve Uzvišenja Svetog Križa u Sisku 1912. godine

Zabat pročelja se sastojao od horizontalno polegnutog pravokutnika sa volutama s lijeve i s desne strane na kojem je bio postavljen trokutasti zaključak. Trokut je nadilazio sljeme krovišta. Na sredini zabatnog pravokutnika nalazio se prozorski otvor u obliku kartuše. Navedeno je vidljivo na prikazu crkve iz XIX. stoljeća (il. 9), ali postoji mogućnost, kako se u kartuši ranije nalazio kip (il. 8 i 10), no to ostaje samo pretpostavka budući da se na prikazu ne može jasno razabrati.

Godine 1760. postavljen je zvonik uz sjeverni rub pročelja (il. 12). Zvonik je bio rastvoren s pet prozorskih otvora s pročelne strane. Time je vodoravno podijeljen na pet zona. Najviša, peta zona imala je bifore na sve četiri strane zvonika. Prema Đurđici Cvitanović, na prvom katu zvonika nalazio se prozorski otvor polukružno zaključen profiliranim vijencem i

okvirom u plitkoj žbuci te plitkim kapitelima na prijelazu u luk prozora. Bio je ukrašen šiljato lomljenim profiliranim natprozornikom.¹¹⁸

Pretpostavljam kako su neki elementi XVIII. i XIX. stoljeća sačuvani i nakon obnove zvonika 1912. godine, budući da i tada zvonik ima pet vodoravnih zona prozorskih otvora na pročelju. Iznad svakog prozorskog otvora se nalazila profilacija u plitkoj žbuci. Zamjetno je, kako se profilacije oblikom izmjenjuju. U najnižoj zoni je polukružna, iznad prozorskog otvora u razini kata crkve je ravna profilacija, iznad slijedećeg prozora u visini je polukružna, zatim iznad prozora iznad slijedi šiljato lomljena koju je spomenula Đurđica Cvitanović i na posljatku iznad bifora su profilacije u obliku segmentnog luka. Time je pročelni izgled zvonika dinamiziran. Đurđica Cvitanović navodi, kako je zvonik bio rustificiran širokim trakama u žbuci u donjoj zoni do visine vijenca pročelja, a iznad toga su samo rubovi katova bili rustificirani, da bi posljednji kat s biforama bio odvojen razdjelnom trakom.¹¹⁹ Na prikazu prije 1860-ih nažalost ne možemo uočiti je li postojala rustifikacija ili je to kasniji dodatak. Pretpostavljam, kako je rustifikacija kasniji dodatak jer se na najranijem prikazu zvonika (il. 12) ne može uočiti, dok se jasno mogu vidjeti profilacije iznad prozora zvonika. Izvorni zvonik je imao trostruko oblikovanu baroknu lukovicu s lanternom koja se može uočiti i na najranijem prikazu crkve (il. 12). Đurđica Cvitanović drži, kako je lukovica oblikovana po uzoru na »welšku kapu«, odnosno uzor joj je bila kapa starog zvonika zagrebačke katedralne crkve. Osim po svome oblika, živopisna je bila i po svojoj trobojnosti.¹²⁰

¹¹⁸ Đurđica Cvitanović, »Župna crkva Uzvišenja Sv. Križa«, 1996., str. 136.

¹¹⁹ Ibid. str. 136.

¹²⁰ Ibid. str. 136.

Ilustracija 12. Barokni zvonik crkve Uzvišenja Svetog Križa u Sisku

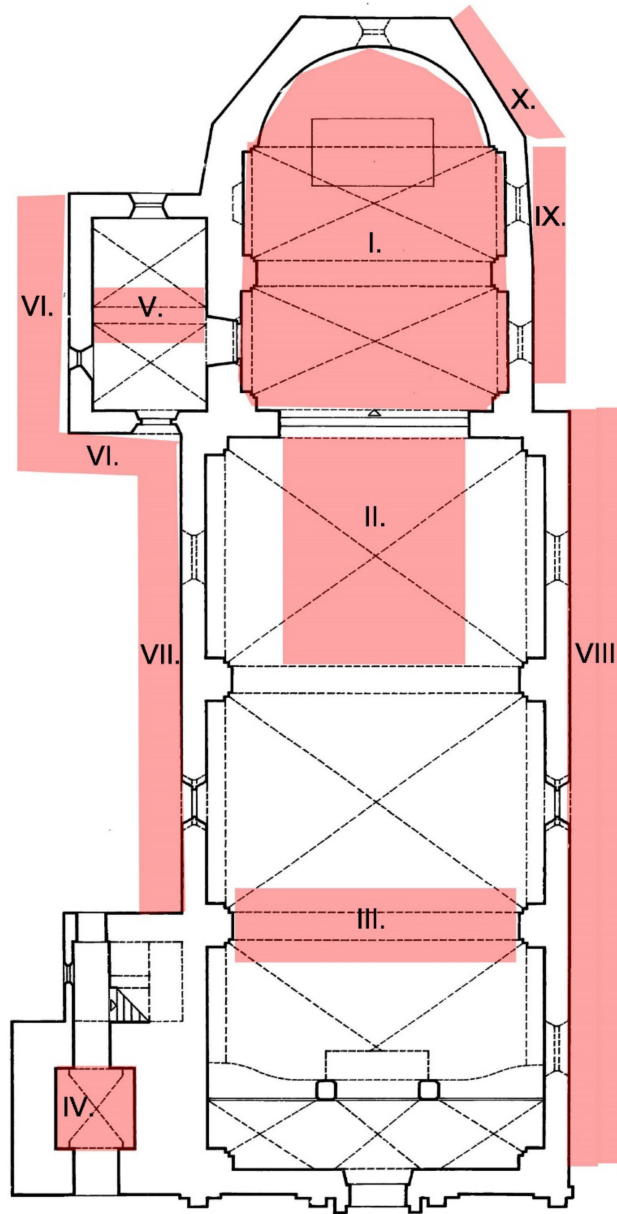
Tlocrt i arhitektonske značajke

Katarina Horvat-Levaj opisuje, kako početkom XVIII. stoljeća na prostoru sjeverozapadne Hrvatske kod longitudinalnih crkava prevladava tip jednobrodne nadsvođene crkve sa poligonalno ili četverokutno završenim svetištem, ali tijekom XVIII. stoljeća ubrzo dolazi do učestalijeg korištenja zidnih stupaca tj. stubova i pilastara sa pojasnicama. Tvrdi, da time dolazi do jasnije podijele broda na traveje te da križni svodovi gotovo potpuno zamjenjuju

ranobarokne bačvaste svodove sa susvodnicama. Kao jedan od primjera spominje i župnu crkvu Uzvišenja Svetog Križa u Sisku.¹²¹

Sadašnja crkva nije barokizirana, nego je planski napravljena kako bi se postigao dvoranski prostor u obliku izduženog pravokutnika sa užim polukružno zaključenim svetištem upisanim u poligonalnu kalotu. Tlocrtno (il. 13) su najvažnije značajke svetište i brod odvojeni slavlukom (il. 15) te brod koji je podijeljen na tri traveja. On je svođen križno-bačvastim svodovima (il. 16). Traveji su podijeljeni stubovima kojima su prizidani pilastri. Središnji i istočni travej posjeduju svaki po dva visoko postavljena prozorska otvora, po jedan na sjevernoj i jedan na južnoj strani. U zapadnom traveju nalazi se jedan prozorski otvor na južnoj strani. Zvonik sa pripadajućim stubištem pridodan je sjevernoj strani zapadnog traveja. U tome traveju se nalazi i pjevalište. Svetište se dijeli na dva uža traveja također križno-bačvasto svođena (il. 17) te na najistočnijem djelu ima polukružnu kalotu sa prozorskim otvorom u središtu kalote. Traveji u svetištu su odvojeni pilastrima, te su oba rastvorena po jednim prozorskim otvorom na južnoj strani zida (il. 15). Sjeverno od svetišta nalazi se sakristija. Iz zapadnog traveja svetišta kroz vrata se ulazi u sakristiju iako se sakristiji može pristupi i izvana kroz vrata na zapadnom zidu sakristije. Sakristija je podijeljena na dva traveja također križno svođena. Po jedan prozorski otvor u sakristiji se nalazi na istočnom i na sjevernom zidu sakristije.

¹²¹ Katarina Horvat-Levaj, *Barokna arhitektura*, Zagreb, Ljevak d.o.o., 2015., str. 213–215.

Ilustracija 13. Tloert crkve Uzvišenja Svetog Križa u Sisku

Ilustracija 14. Pogled na svetište i brod s historicističkim oltarima i propovjedaonicom 2019. godine

Ilustracija 15. Pogled na svetište i brod 2019. godine

Ilustracija 16. Svod u brodu 2019. godine

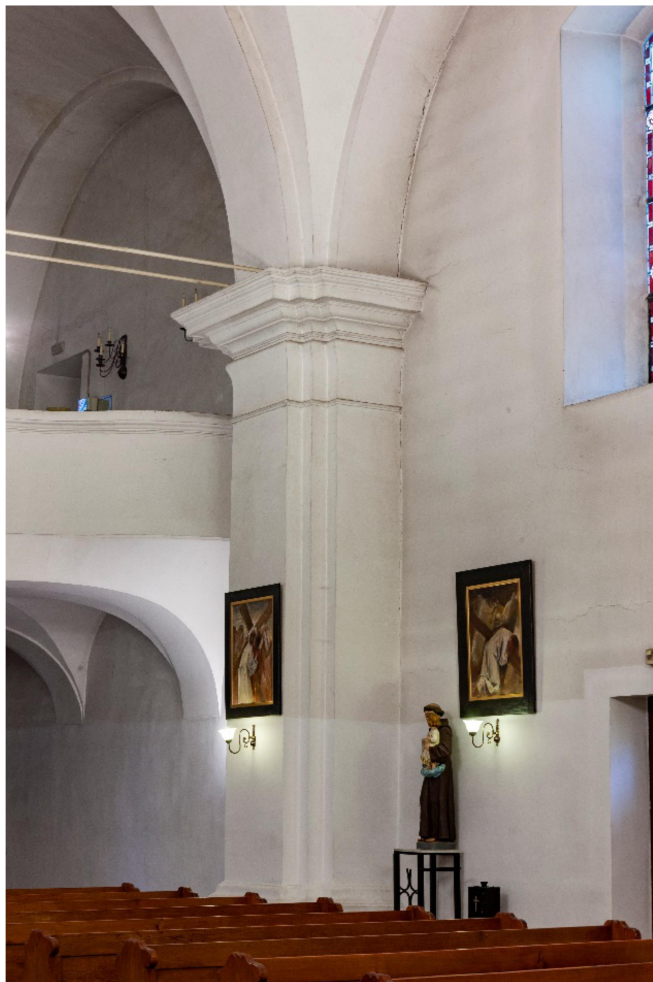
Ilustracija 17. Svod u svetištu 2019. godine

Đurđica Cvitanović crkvu Uzvišenja Svetog Križa u Sisku tipski uvrštava u tzv. *Wandpfeilerkirchen*. Obilježje ovog tipa crkava je jasna podjela crkvenog prostora na traveje, usmjerenost na monumentalno svetište, monumentalnost prostora, korištenje uzidanih stubova te slavluk na prijelazu broda u svetište.¹²² Takav tip sakralne dvoranske arhitekture sa uzidanim stubovima u hrvatskim se krajevima javlja 20-ih godina XVII. stoljeća (s projektom nekoć isusovačke crkve sv. Katarine Aleksandrijske na zagrebačkom Gradecu), a svoje ishodište nalazi u Srednjoj Europi. Uzidani stubovi kao novi konstruktivni element jačaju bočne zidove te time omogućuju nošenje većeg tereta tj. križno-bačvastih svodova većih dimenzija. Svodovi imaju duboke susvodnice koje se sastaju u tjemenu svoda. Zidovi imaju stubove kvadratnog presjeka kojima su prizidani pilastri (il. 18). Stubovi i pilastri završavaju zajedničkim vijencima, a iznad vijenaca je polukružni luk koji odvaja svodove. Zidovi su još ojačani pojasnicama koje sežu od jednog do drugog stuba tj. od jedne do druge baze luka. Anđela Horvat tvrdi, da time nastaje prostorna shema pokretnog prostora dvorane.¹²³ Đurđica Cvitanović također drži, da se time dinamizira prostor jer stubovi i lukovi ritmiziraju prostor broda te usmjeravaju posjetitelja prema svetištu u kojem se nalazio do početka XX. stoljeća glavni oltar sa visokim retablom koji je pokriva cijeli zaključak svetišta. Konstrukcijski elementi su ujedno i elementi oblikovanja

¹²² Đurđica Cvitanović, »Župna crkva Uzvišenja Sv. Križa«, 1996., str. 136.

¹²³ Anđela Horvat, »Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj«, 1982., str. 37.

prostora.¹²⁴ Visoki prozorski otvori omogućuju priljev svjetlosti. Prostor je otvoreniji, svjetliji i manje zagrađen te ostavlja dojam monumentalnosti. Uz navedeno, danje svjetlo prolazi kroz vitraje prozora i reflektira se o pozlatu oltara stvarajući time raskoš boja i refleksija.

Ilustracija 18. Stub u brodu sa prizidanim pilastrima 2019. godine

Đurđica Cvitanović dodaje, kako istovremeno kada Stolni kaptol u Sisku gradi longitudinalnu crkvu s uzidanim stubovima, tadašnji zagrebački biskup Juraj Branjug u sakralnu arhitekturu Hrvatske uvodi centralni tip crkava. Ona misli, da se takav sakralni arhitektonski tip u hrvatskim krajevima javlja prije, nego što se javlja u Štajerskoj, a u Štajerskoj se pojavljuje 1730-ih godina. Biskup Branjug je zaslužan za barokizaciju crkava između Kupe i Une koje su ostale neporušene nakon ratova s Osmanlijama te je osnovao radionicu koja je izrađivala oltare i crkveni inventar.¹²⁵

¹²⁴ Đurđica Cvitanović, »Župna crkva Uzvišenja Sv. Križa«, 1996., str. 136.

¹²⁵ Ibid. str. 136.

Zbog nedostatka arhivske građe u pogledu ugovora i računa potpisanih i izdanih za vrijeme gradnje crkve u prvoj polovici XVIII. stoljeća, nije pouzdano poznato tko je bio graditelj crkve. Đurđica Cvitanović je mišljenja, kako je Stolni kaptol vrlo vjerojatno graditelja potražio u zagrebačkom krugu jer je Zagreb tada bio graditeljsko središte Sjeverne Hrvatske. Osim toga, navodi kako je barok iz austrijskog dijela Štajerske najviše utjecao na barokni stil Sjeverne Hrvatske pa prema tome zaključuje, kako iz toga područja potječe tipološki uzor za crkvu Uzvišenja Svetog Križa u Sisku. U prvoj polovici XVIII. stoljeća u Zagrebu su se naselili brojni obrtnici koji su radili i na prostoru Pokuplja i Pounja. Vodeći graditelj, prema njoj, bio je Matija Leonhardt koji je sa svojim bratom Josipom imao radionicu. Za franjevački red gradio je crkvu u Mariji Gorici koja tipološki odgovara crkvi Uzvišenja Svetog Križa u Sisku (il. 19). Radi se o varijanti istog tipa tzv. *Wandpfeilerkirche*, a navedeni tip se koristio i pri obnovi i/ili barokizaciji postojećih crkava na prostoru koji danas obuhvaća Zagrebačka biskupija. Ona tvrdi, kako je navedeni tip korišten u Austriji već na samom početku XVIII. stoljeća te drži, kako je Leonhardt bio dovoljno vješt graditelj koji je mogao izgraditi crkvu u Sisku, kao što je izgradio tipološki usporedivu u Mariji Gorici.¹²⁶

Ilustracija 19. Crkva Blažene Djevice Marije u Mariji Gorici

¹²⁶ Ibid. str. 137.

U pogledu atribucije crkve Uzvišenja Svetog Križa Matiji Leonhardtu valja detaljnije opisati crkvu Blažene Djevice Marije u Mariji Gorici ne bismo li mogli uočiti tipološke i/ili konstruktivne podudarnosti. Anđela Horvat pojašnjava, kako je gvardijan franjevačkog samostana u Mariji Gorici sklopio ugovor o gradnji crkve s Matijom Leonhardtom 1754. godine. Nadalje navodi, kako crkva ima četverokutno svetište, jednobrodna je te ima zvonik prislonjen na sjevernu stranu pročelja.¹²⁷ Branimir Brgles o crkvi donosi još nekoliko podataka. Spominje kako crkva ima prizidanu sakristiju te da toranj zvonika ima tri kata. Baroknim naziva natprozornike iznad pročelnih prozorskih otvora koje naziva nadstrešnicama te dovratnike sa zaglavnim kamenom na portalu crkve. Posebno naglašava, kako na nadvratniku stoji godina 1758. koju razumije kao godinu završetka gradnje crkve.¹²⁸

Lelja Dobronić donosi više podataka o samome graditelju Matiji Leonhardtu. Građevinski je ceh u Zagrebu osnovan 28. travnja 1741. godine. Na prvome se mjestu pri osnivanju ceha zidara, klesara i tesara spominje ime Matije Leonhardta. Leonhardt je već 1730. godine upisan u Knjigu građana te time možemo zaključiti, kako je najvjerojatnije boravio u Zagrebu i prije osnivanja ceha, a već na računima sačuvanim iz godine 1737. upotrebljava titulu zidarskog majstora tj. *magister murariorum*. Najranija graditeljska djelatnost povezana je sa isusovcima, a većinom je bio djelatnik u Zagrebu. Ističe se kao graditelj gradskih palača te umire u Zagrebu godine 1762. Lelja Dobronić tvrdi, kako je njegova graditeljska djelatnost vrlo vjerojatno bila široka, ali da ne postoji dovoljno indicija koje bi upućivale na njegovo autorstvo.¹²⁹

Uspoređujući crkve Uzvišenja Svetog Križa u Sisku iz baroknog razdoblja s crkvom Blažene Djevice Marije u Mariji Gorici postoje određene razlike koje atribuciju Matiji Leonhardtu čine upitnom.

Ovdje donosim već prije u ovome radu prikazane ilustracije u svrhu usporedbe rješenja pročelja i zvonika crkava.

¹²⁷ Anđela Horvat, »Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj«, 1982., str. 51.

¹²⁸ Branimir Brgles, »FRANJEVAČKI SAMOSTAN I CRKVA BLAŽENE DJEVICE MARIJE OD POHOĐENJA U MARIJI GORICI«, u: *Kaj*, vol. 44 (218), br. 5 (312), 2011, str. 50.

¹²⁹ Lelja Dobronić, *Slobodni i kraljevski grad Zagreb*, Školska knjiga, Zagreb, 1992., str. 157–164.

Jasno vidljiva razlika očituje se u artikulaciji pročelja crkava. Dok je pročelje crkve u Sisku razdijeljeno pilastrima te sadrži zabat flankiran volutama, pročelje crkve u Mariji Gorici nema vertikalnih artikulacija, a zabatni završetak je u obliku trokuta. Nema ni artikulacija, niti flankiranih voluta. Iako i jedno i drugo pročelje sadrže po tri prozorske osi iznad kojih se nalaze segmentne profilacije jasno je, kako je pročelje crkve u Mariji Gorici koncipirano jednostavnije. Ako usporedimo zvonike objiju crkava, zvonik u Mariji Gorici može se okarakterizirati pojednostavljenim u odnosu na sisački zvonik, budući da nema pet katova i pet vertikalnih prozorskih otvora, nego samo tri, a dinamizam koji proizlazi iz izmjene natprozorskih profilacija prema visini nedostaje. I po pitanju barokne lukovice u Mariji Gorici se uočava simplificirana kapa, usporedivši je sa onom u Sisku, budući da nema lanterne.

Tipološki se radi o jednobrodnim dvoranskim crkvama s tzv. *Wandpfeilerima* te užitim svetištem u odnosu na broda, ali postoji još jedna nepodudarnost – apsida. Dok je apsida crkve u Sisku poligonalna, apsida u Mariji Gorici ima kvadratičan završetak.

Đurđica Cvitanović pojašnjava, kako je pročelje crkve u Mariji Gorici jednostavnije u odnosu na pročelje crkve u Sisku tj. da je jednostavnija varijanta tipološki istog pročelja te da je

pročelje u Sisku nastalo deset godina kasnije u odnosu na pročelje u Mariji Gorici, još uvijek za Leonhardtova života.¹³⁰

Postoji mogućnost da je crkva u Mariji Gorici jednostavnija jer je kao takva više odgovarala potrebama sredine, ali sklon sam razmišljanju, kako crkva Uzvišenja Svetog Križa u baroknom razdoblju nije djelo Matije Leonhardta iako bi vremenski on mogao biti graditelj i iako je vođa graditeljskog ceha u Zagrebu te je Stolni kaptol zasigurno bio uvelike upućen u njegovu djelatnost. Budući da arhivski podaci ne govore ništa o autoru crkve, mislim da su sličnosti sa crkvom u Mariji Gorici nedovoljne, kako bi se autorstvo pripisalo Matiji Leonhardtu.

¹³⁰ Đurđica Cvitanović, »Župna crkva Uzvišenja Sv. Križa«, 1996., str. 137.

5. Barokni glavni oltar i bočni oltari crkve Uzvišenja Svetog Križa

Glavni oltar

Barokni glavni oltar Uzvišenja Svetog Križa je drveni, polikromirani i pozlaćeni oltar tektonskog tipa sa tri etaže koje se sužavaju prema visini te ophodom. Detaljan opis oltara prema kanonskoj vizitaciji iz godine 1727. donosim kasnije u ovome radu. Oltar je stajao u crkvi sv. Križa u Sisku od 1714. do 1911. godine, kada je preseljen u Jasenovac. Tijekom XVIII. i XIX. stoljeća doživio je nekoliko obnova.

Mišljenja o vremenu postavljanja glavnog oltara u crkvu Svetog Križa u Sisku su oprečna. Đurđica Cvitanović drži, kako je oltar darovao kanonik Nikola Terihaj 1714. godine,¹³¹ a Lojzo Buturac tu tvrdnju opovrgava tvrdeći, kako je oltar morao doći u crkvu kasnije, ako je uistinu dar kanonika Terihaja budući da je Nikola Terihaj obnašao službu kanonika od 1730. do 1758. godine.¹³² Vesna Šimičić s druge strane prenosi mišljenja Doris Baričević i Đurđice Cvitanović o postavljanju oltara već u prvoj četvrtini XVIII. stoljeća navodeći, kao i Doris Baričević (1967.),¹³³ podatke iz kanonskih vizitacija, ali ne spominje kanonika Terihaja. Navodi, kako vizitator 1714. godine spominje da je glavni oltar postavljen i prilagođen dimenzijama svetišta, a 1716. godine kako je i pozlaćen i obojan raznim bojama. Godine 1727. vizitator donosi detaljan opis glavnog oltara, a opis odgovara fotografiji (il. 20) oltara iz godine 1910. prije prijenosa u Jasenovac.¹³⁴

Crkva je godine 1909. u potresu stradala te je glavni barokni oltar Uzvišenja Svetog Križa nakon toga darovan župnoj crkvi sv. Nikole u Jasenovcu kao i ostali barokni oltari te vrlo vjerojatno i barokna propovjedaonica. Đurđica Cvitanović tvrdi, kako je cijeli inventar zasigurno do 1909. godine bio u Sisku te da je cijeli barokni inventar preseljen u Jasenovac.¹³⁵ Vesna Šimičić donosi podatak, da je glavni oltar prebačen u Jasenovac 1911. godine te mu je iste godine promijenjen patrocinj i posvećen je sv. Nikoli.¹³⁶ Lojzo Buturac spominje, kako oltari i

¹³¹ Ibid. str. 137.

¹³² Lojzo Buturac, *Stoljeća župe Sv. Križa*, 2006., str. 50–51.

¹³³ Doris Baričević, »Pregled spomenika«, 1967., str. 508.

¹³⁴ Vesna Šimičić, »Glavni oltar crkve Sv. Nikole u Jasenovcu«, u: *Portal: godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda*, vol., br. 1 (2010.), str. 176.

¹³⁵ Đurđica Cvitanović, »Župna crkva Uzvišenja Sv. Križa«, 1996., str. 137.

¹³⁶ Vesna Šimičić, »Glavni oltar crkve Sv. Nikole«, 2010., str. 176.

inventar ostaju u crkvi od potresa 10. listopada 1909. godine do 1911. godine, kada su u Jasenovac prebačeni glavni oltar i dva pokrajnja oltara, ne spominjući propovjedaonicu.¹³⁷

Od 1911. godine i preseljenja u Jasenovac glavni oltar se u stručnoj literaturi naziva *Jasenovački oltar*.

Ilustracija 20. Oltar svetog Križa u svetištu na fotografiji iz 1910. godine

¹³⁷ Lojzo Buturac, *Stoljeća župe Sv. Križa*, 2006., str. 72.

Vesna Šimičić donosi teze Doris Baričević koja je još 1970-ih godina XX. stoljeća zaključila, kako je prema konceptu, ornamentalnim motivima i tipologiji oltar djelo pavlinskih majstora. Doris Baričević je učinila analogiju sa oltarima pavlinskih crkava u Olimju i Sveticama kod Ozlja iz istog razdoblja i slijedno tomu pretpostavila, da je oltar darovao zagrebački biskup Emerik Esterházy koji je bio general pavlinskog reda te da su oltar izradila dva pavlinska kipara koja početkom XVIII. stoljeća borave u Hrvatskoj, Tomo Jurjević i Pavao Belina.¹³⁸ Usporedbu pavlinskih oltara donosim nastavno u tekstu.

Doris Baričević drži, kako je oltar zadnje monumentalno djelo pavlinske radionice koja je djelovala od 1680. do 1714. godine i koja je radila i za crkve u Olimju i Sveticama.¹³⁹ Kasnije ista autorica sužava vrijeme djelovanja radionice te tvrdi, kako je pavlinska kiparska radionica djelovala u razdoblju između oko 1688. do 1714. godine. U tom razdoblju od oko dvadeset i šest godina radila je isključivo za pavlinske crkve te je sisački oltar Uzvišenja Svetog Križa iznimka u opusu ove radionice. Mišljenja je, kako se radionica premještala iz jednog samostana u drugi te da je koristila najsvremenije predloške pri izradi drvenih kipova i dekorativne drvene rezbarije jer su pavlini u Hrvatskoj bili izrazito dobro povezani sa pavlinskim samostanima u inozemstvu. Također zaključuje, kako je radionica izradila djela natprosječne vrsnoće te time uzdigla ondašnju kiparsku produkciju na razinu od srednjoeuropskog značaja.¹⁴⁰

Doris Baričević govori o karakteristikama koje odlikuju sve oltare pavlinske kiparske radionice. Svi oltari su monumentalni te građeni na katove, katovi su strogo međusobno odijeljeni te je središnji dio konkavno uvučen. Usporedivši četiri oltara iste radionice; bočni oltar sv. Križa s kraja XVII. stoljeća u Olimju (il. 21), glavni oltar Župne crkve Rođenja Blažene Djevice Marije u Sveticama datiran oko 1700. godine (il. 22), oltar sv. Nikole, danas sv. Ćirila i Metoda, u Sveticama iz oko 1707. godine (il. 23) te glavni oltar Uzvišenja Svetog Križa u Sisku iz 1714. godine (il. 20), Doris Baričević utvrđuje stupnjevitu promjenu u kompoziciji s obzirom na napredak baroknog stila u altaristici.¹⁴¹

¹³⁸ Vesna Šimičić, »Glavni oltar crkve Sv. Nikole«, 2010., str. 178.

¹³⁹ Doris Baričević, »Kiparstvo u pavlinskim«, 1989., str. 187, 191; Đurđica Cvitanović, »Župna crkva Uzvišenja Sv. Križa«, 1996., str. 137.

¹⁴⁰ Doris Baričević, *Barokno kiparstvo sjeverne Hrvatske*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, Školska knjiga, 2008., str. 82–85.

¹⁴¹ Ibid. str. 78.

Ilustracija 21. Pavlinska kiparska radionica Tome Jurjevića i Pavla Beline, bočni oltar sv. Križa u Olimju, kraj XVII. stoljeća

Ilustracija 22. Pavlinska kiparska radionica Tome Jurjevića i Pavla Beline, glavni oltar Župne crkve Rođenja Blažene Djevice Marije u Svecicama, oko 1700. godine

Doris Baričević objašnjava, kako je bočni oltar u Olimju (il. 21) izrađen na način manirizma, što se očituje u njegovim uskim i visokim proporcijama, glatkim stupovima te segmentima prekinutog zabata. Na glavnom oltaru u Sveticama (il. 22) i dalje se može uočiti aditivni pristup, ali plastičnost tordiranih stupova na njemu pobuđuju efekt ranobarokne cjeline na oltaru. Napose to je vidljivo na oltaru sv. Nikole, danas sv. Ćirila i Metoda, u Sveticama iz oko 1707. godine (il. 23) na kojemu je aditivni princip ublažen grupama od po tri stupa koji tvore otvoreni prostor za svetačke skulpture. Princip prozračnosti oltarne arhitekture kulminirao je na glavnom oltaru Uzvišenja Svetog Križa u Sisku (il. 20) na kojemu niše čine okviri vitica akanta između kojih se nalaze stupovi.¹⁴²

Doris Baričević govori više i o odlikama kipova pavlinske kiparske radionice koje se mogu uočiti i na skulpturama baroknog oltara Uzvišenja Svetog Križa u Sisku. Prema njoj, skulpture posjeduju formalnu ljepotu, na licima im se ne ocrtavaju psihička stanja te ostavljaju kontemplativan dojam. Draperije su oblikovane tako, da ostavljaju dojam mekanih nabora i prirodnog pada. Osim toga javljaju se birani ukrasi i nakit te atributi po kojima ih se može prepoznati. Usporedivši skulpture iste ikonografije na različitim oltarima uočila je, kako se pojavljuju isti stavovi, geste i pokreti te kostimi.¹⁴³ Kontemplativan izraz lica, blagi iskorak desne noge, prirodni pad draperije te meke nabore možemo uočiti na primjerima skulptura svete Agate (il. 24) i svetog Stjepana i svetog Ladislava (il. 25) sa oltara Uzvišenja Svetog Križa.

Ilustracija 23. Pavlinska kiparska radionica Tome Jurjevića i Pavla Beline, detalji oltara sv. Ćirila i Metoda u Župnoj crkvi Blažene Djevice Marije u Sveticama, oko 1707. godine

¹⁴² Ibid. str. 78–82.

¹⁴³ Ibid. str. 78–82.

Ilustracija 24. Pavlinska kiparska radionica Tome Jurjevića i Pavla Beline, sveta Agata, 1714. godina

U protokolu kanonske vizitacije iz 1727. godine dobivamo opis oltara kojega je načinio vizitator Sigismund barun Sinersperg.¹⁴⁴ Oltar je imao tri kata i dvadeset i pet skulptura. Ornamentika koja prevladava je ušiljeni lisnati akant, festoni u obliku plodova voća te anđeoske glavice na završnim vijencima retabla. Retabl je podignut na plitku bazu od drveta te ima visoki postament koji i na strani evanđelja i na strani poslanice imao ophodne otvore. Na prvome katu je predela te se njezin oblik ponavlja i na drugom i na trećem katu. Plohe predele urešene su ornamentikom, a prevrati kartušama. U središtu je zidana menza. Retabl ima tri kata koji se

¹⁴⁴ Protokoli kanonskih vizitacija arhidakonata Gora, knjiga 12/III 1727 str. 38, vizitator Sigismund barun Sinersperg, Kaptolski i nadbiskupski arhiv u Zagrebu u prijevodu Danute Misiude u Vesna Šimičić, »Glavni oltar crkve Sv. Nikole«, 2010., str. 190.:

»Veliki oltar ima tri kata, vrhom dodiruje strop svetišta. U sredini je razbareno Raspeće smješteno u udubinu obojenu ljubičastom bojom. S njegove desne strane nalazi se Presveta Majka, bolom probodena, shrvana, a s lijeve strane je sv. Ivan Evanđelist, sve unutar udubljenja i obojena poruba s pozlatom. S desne strane, strane Evanđelja, tri su stupa, među kojima stoje kiparski izrađeni likovi sv. Petra i sv. Stjepana kralja, a na lijevoj strani kipovi sv. Pavla Apostola i Ladislava kralja unutar prozračnog ukrasja. U sredini srednjeg kata prikazan je sv. Kvirin sa svojim mlinskim kamenom u ovalnom udubljenom zasvođenju ili konkavnoj niši, njemu je zdesna kip sv. Jeronima i sv. Emerika, vojvode ugarskog, slijeva sv. Augustina, crkvenog naučitelja, i sv. Martina biskupa, i to posred ukrasja jednakih kao i prethodne. U sredini trećeg kata kip je sv. Ivana Krstitelja u niši, s desne strane koje su, između stupova kipovi sv. Apolonije i sv. Lucije, a drugu stranu ukrašuju sv. Agneza i sv. Barbara. Oltar završava kip Krista Gospodina od mrtvih uskrsloga, sa svojim svilenim stijegom. Napokon obje strane ukrašava šest anđela, koji u rukama drže palmine grane.«

sužavaju prema vrhu. Središnji dio retable je konkavno uvučen u dubinu, a lijevo i desno od središta nalaze se po dvije niše na svakome katu. Središnji konkavno uvučeni dio čine tri okvira, po jedan na svakome katu, u kojima se nalaze skulpture, a okviri su urešeni pozlaćenim ornamentima. Središnji dijelovi su na svakome katu retable odvojeni stupovima od bočnih niša, a stupovi se nalaze i na samim rubovima niša. Niše su otvorene, nemaju poleđinu te se bogato urešene krupnim stiliziranim viticama akanta. Svaki kat završava profiliranim vijencem koji je urešen ornamentima u obliku listova akanta te na istaknutim prevratima anđeoskim glavicama. Vijenci su na krajevima imali segmentne lukove sa skulpturama anđela sa svake strane. Skulptura anđela je bilo šest. Atika je činila završetak oltara te je imala središnju skulpturu i pozlaćene vitice te ukrasne pozlaćene vaze sa obje strane.¹⁴⁵

Vesna Šimičić također donosi podatak iz kanonskih vizitacija, kako je oltar obnovljen 1853. godine. Tada je obojan u modru i bijelu te pozlaćen, a skulpture dvaju klečećih anđela sa svijećama su postavljene na tabernakul. Pri preseljenju 1911. godine retable je sužen i skraćen, kako bi mogao stati u prostor svetišta jasenovačke župne crkve. Osim toga Vesna Šimičić također navodi, kako se najviše promjena dogodilo naatici te da je prvotni ikonografski program ostao uglavnom sačuvan, ali da se mijenjao raspored skulptura u XX. stoljeću.¹⁴⁶

Ikonografski program na oltaru činilo je dvadeset i pet skulptura. U središtu prvog kata nalazilo se raspelo s Bogorodicom i svetim Ivanom Evanđelistom. Lijevo od središta na strani evanđelja se u prvoj niši nalazila skulptura svetog Petra, a u sljedećoj svetog kralja Stjepana. Desno od središta prvoga kata retable, na strani poslanice, se nalazila u prvoj niši skulptura svetog Pavla te zatim u sljedećoj niši skulptura svetog kralja Ladislava. Skulpture svetog kralja Stjepana i svetog kralja Ladislava (il. 25) kao i cijeli donji kat retable bili su prikazani i na izložbi *Kultura pavlina u Hrvatskoj* održanoj u Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu 1989. godine.

¹⁴⁵ Vesna Šimičić, »Glavni oltar crkve Sv. Nikole«, 2010., str. 178–179.

¹⁴⁶ Ibid. str. 176–178.

Ilustracija 25. Sveti Stjepan i sveti Ladislav nakon konzervatorsko-restauratorskih radova 1989. godine

Na menzu ispred središnje niše bio je postavljen pozlaćeni i rezbarijama urešeni tabernakul koji je u svojim bočnim nišama imao i dvije skulpturice.¹⁴⁷ Restauratorski radovi na prvom katu retable (il. 26) dovršeni su 2008. godine.¹⁴⁸

¹⁴⁷ Ibid. str. 180.

¹⁴⁸ Ibid. str. 187.

Ilustracija 26. Stanje nakon dovršenih restauratorskih radova na prvom katu retabla

Na drugome katu s lijeva na desno izvorno su stajale skulpture svetog Emerika, svetog Jeronima, u središnjoj niši skulptura svetog Kvirina, zatim svetog Augustina i na poslijetku svetog Martina s prosjakom u zadnjoj desnoj niši. Unutar trećeg kata s lijeva na desno su se u nišama nalazile skulpture svete Lucije, svete Barbare, u središnjoj niši skulptura svetog Ivana Krstitelja s janjetom, zatim svete Agate i na poslijetku svete Agneze u zadnjoj desnoj niši. U sredini na vrhu atike nalazila se skulptura Uskrslog Krista sa svilenom zastavom, a desno i lijevo od skulpture ukrasne vaze.¹⁴⁹ Opisani izvorni ikonografski program oltara rekonstruirao je na temelju istraživanja polikromacije i pozlate na oltaru Đuro Šimičić sa suradnicima (il. 27). Đuro Šimičić je vodio radove rekonstrukcije i restauracije oltara u Restauratorskom zavodu Hrvatske od 1980. do 2006. godine.¹⁵⁰ Danas potpuno restaurirani glavni oltar (il. 28) ima drugačiji skulpturalni program.

¹⁴⁹ Ibid. str. 180.

¹⁵⁰ Ibid. str. 190.

Ilustracija 27. Rekonstrukcija izvornog sloja polikromacije i pozlate na oltaru svetog Križa iz 1714. godine
(dokumentacija HRZ-a, crtež izradili Đuro Šimičić i suradnici)

Sva tri kata retabla su imala izvorno plohe obojane u tamnosivi, gotovo crni ton. Profilacije vijenaca su bile mramorizirane u svijetlo ili tamno crvenoj boji. Predela je bila narančasto mramorizirana. Rubovi profilacija su bili mat pozlaćeni, a vitice u nišama i ukrasna ornamentika su bili pozlaćeni poliranom pozlatom. Drveni stupovi koji odvajaju niše su bili mramorizirani u narančastoj ili crvenoj boji te su imali pozlaćene kapitele i baze. Na sredinama stupova nalazili su se pozlaćeni festoni. Pozlata na skulpturama je bila polirana i nanesa na tanki sloj kredne osnove. Inkarnat je bio sivkast s crvenom bojom na obrazima i iznad kapaka skulptura. Posrebrenje je u većoj mjeri bilo lazurirano crvenom ili zelenom lazurum. Prilikom obnove oltara 1853. godine plohe oltara su pobojene u modru boju i bijeli ton te su te iste godine postavljene i vratnice na ophodu. Iste godine obnovljena je pozlata na oltaru i to u debljem sloju kredno-tutkalne osnove u odnosu na prijašnju pozlatu. Tada je promijenjena i boja inkarnata na skulpturama – inkarnat je postao ružičast. Nakon obnove 1853. godine plohe arhitekture su pobojene u crni ton. Središnja niša prvog kata je bila zatvorena te je bila pobojena ljubičastom bojom. Vesna Šimičić također pretpostavlja, kako je oltar treći puta obnovljen i preslikan prije preseljenja u Jasenovac 1911. godine.¹⁵¹ Prema župnoj spomenici oltar je 1888. i 1889. godine ponovno pozlaćen i obnovljen kao i oltari svete Marije i svetog Josipa.¹⁵²

Ilustracija 28. Glavni oltar župne crkve svetog Nikole u Jasenovcu 2020. godine

¹⁵¹ Ibid. str. 188.

¹⁵² Ivana Haničar Buljan et al., *Konzervatorska studija za uređenje i prezentaciju*, 2019., str. 10.

Nakon preseljenja 1911. godine u Jasenovac postupno je dolazilo do promjena ikonografskog programa na oltaru. Isprva je središnji prikaz Raspeća preseljen u središte drugog kata retable i zauzimao je tri niše, preveliko raspelo je tada zamijenjeno manjim koje je bilo smješteno u središnju nišu. U nišama desno i lijevo od središnje na drugome katu retable bile su smještene skulpture Bogorodice, lijevo i svetoga Ivana Evanđelista, desno, čime je ostvaren prizor Raspeća. Prijašnje skulpture drugoga kata su tada premještene na zonu vijenca trećeg kata retable. Kip svetog Martina sa prosjakom nedostaje. U Gradskom muzeju Sisak pronađene su skulpture anđela koje vjerojatno pripadaju oltaru (il. 29). U središnju nišu prvog kata je u drugoj polovici XX. stoljeća postavljena skulptura *Immaculate*. Radi se o skulpturi Bogorodice koja je stajala lijevo od središnje niše drugog kata te je pomoću dodatka zvjezdica, oblaka i mjeseca preoblikovana u prikaz *Immaculate*. Na njezino mjesto pomaknuta je skulptura svete Lucije. Raspored skulptura trećeg kata retable nije se mijenjao, ali kip Uskrslog Krista nije nikada postavljen na atiku, kao što nisu postavljene niti skulpture anđela na krajeve vijenca prvog i drugog kata retable.¹⁵³ Osim navedenih promjena, oltar je nakon 1911. godine izgubio bočne vitice prvog kata retable, stupovi su postali pilastri na mjestu prvog i šestog stupa te je time izgubljen jedan stup, a segmentni lukovi su maknuti sa sva tri kata.¹⁵⁴

¹⁵³ Vesna Šimičić, »Glavni oltar crkve Sv. Nikole«, 2010, str. 189–190.

¹⁵⁴ Ibid. str. 188.

Ilustracija 29. Dvije skulpture anđela u Gradskom muzeju Sisak za koje se pretpostavlja da potječu s oltara sv. Križa

Bočni oltari i oprema

Vizitacija iz godine 1696. spominje uz glavni oltar i dva bočna oltara u crkvi. Na strani poslanice nalazio se oltar svetog Josipa sa kipovima svetog Josipa, svetog Antuna Padovanskog, svetog Franje Ksaverskog, svetog Roka, svetog Sebastijana te Uskrslog Krista. Na njemu se nalazila i slika s kompozicijom Bezgrješnog začeca. Na strani evanđelja nalazio se oltar Bogorodice. Na njemu su se nalazili kipovi svetog Ivana Apostola, svetog Ivana Krstitelja, svetog Stjepana kralja, svetog Ladislava kralja, svete Katarine, svete Barbare, svete Lucije, svete Cecilije, Presvetog trojstva, kip Isusa te dvije slike s prikazima Bogorodice. Gornja slika bila je Uznesenje Marijino na nebo, a donja je prikazivala Blaženu Djevicu Mariju s Djetetom Isusom. Na fotografiji iz 1910. godine (il. 30) navedeno u kanonskoj vizitaciji nije vidljivo te je stoga sigurno došlo do promjene oltara tijekom XVIII., a možda i XIX. stoljeća. Prema vizitaciji iz godine 1710. navodi se i četvrti oltar u crkvi. Radilo se o oltaru posvećenom svetom Stjepanu kralju te je na njemu stajao i kip toga svetca. Prema vizitaciji iz 1765. godine više se ne spominje oltar posvećen svetome Stjepanu kralju, nego dva nova oltara – oltar svetog Ivana Nepomuka na strani poslanice i oltar svetog Nikole na strani evanđelja. Svi su oltari zajedno sa crkvom

posvećeni 1765. godine. Prema vizitaciji iz godine 1804. crkva ima pet oltara, a oltar svetog Nikole zamijenjen je oltarom svetog Franje Ksaverskog. Nakon potresa 1909. godine svi oltari su uklonjeni iz crkve, a glavni oltar te dva bočna oltara (il. 30) darovani su župnoj crkvi u Jasenovcu.¹⁵⁵

Ilustracija 30. Fotografija glavnog oltara i dvaju bočnih oltara, 1910. godina

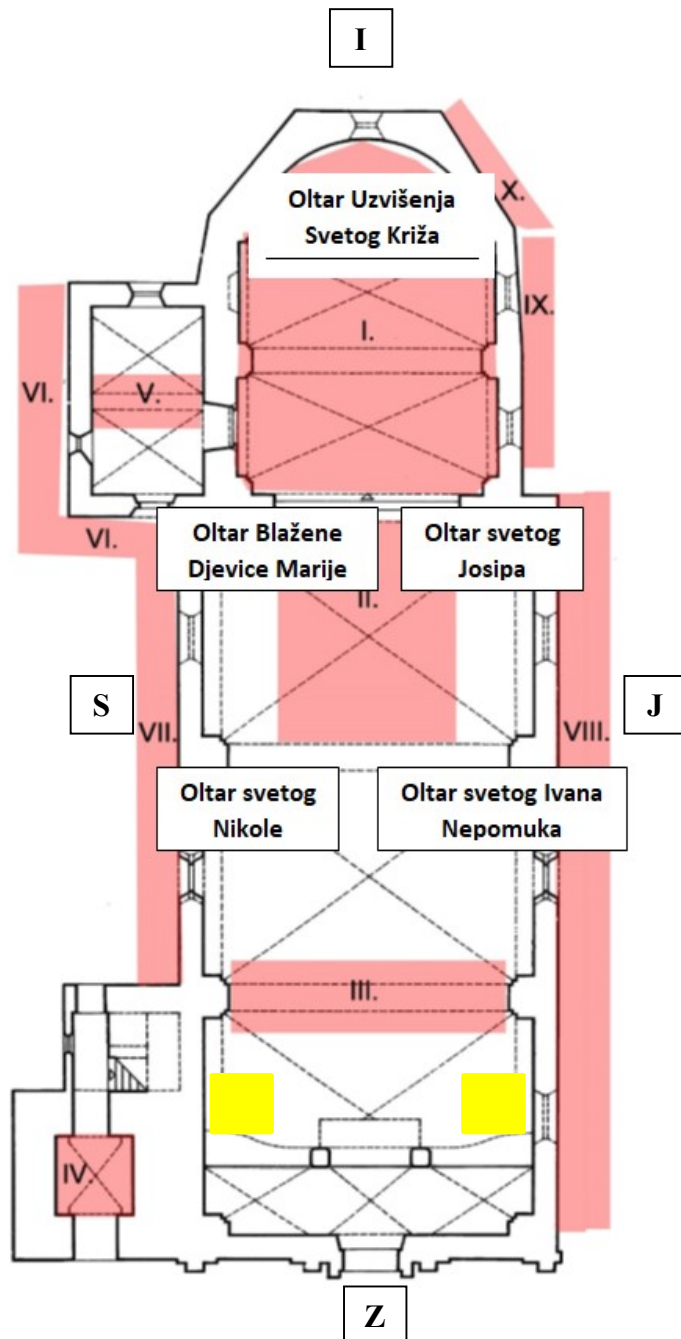
¹⁵⁵ Lojzo Buturac, *Stoljeća župe Sv. Križa*, 2006., str. 70–72.; Isti, »Župna crkva Sv. Križa u Sisku«, 2009., str. 140.

U ovom radu donosim pretpostavku rasporeda bočnih oltara (il. 31) prema kanonskoj vizitaciji iz 1765 godine. Na fotografiji svetišta i bočnih oltara (il. 30) jasno je vidljivo kako su se bočni oltar Blažene Djevice Marije na strani evanđelja i oltar svetog Josipa na strani poslanice nalazili ispred svetišta u sjeveroistočnom i jugoistočnom uglu glavnoga broda tj. istočnoga traveja glavnog broda. Nije poznato gdje su se točno unutar crkve nalazila ostala dva oltara, no mislim da se prema izvorima oltar svetog Ivana Nepomuka može smjestiti na stranu poslanice te oltar svetog Nikole koji je kasnije zamijenjen oltarom svetog Franje Ksaverskog – na stranu evanđelja. Naime, u kanonskoj vizitaciji iz 1771. godine navodi se, kako je oltar svetog Ivana Nepomuka »ad partem meridionalem« tj. južno, ali iako točna lokacija nije navedena, radi se uobičajeno o strani poslanice (južnoj u odnosu na uobičajenu orijentaciju svetišta).¹⁵⁶ Zanimljiv je zapis iz godine 1911. u kojemu piše, kako je izgrađeno novo stubište za kor i da su otvorena dvojna nova vrata na sjevernoj i južnoj strani, gdje su prije bili oltari svetog Nikole i svetog Ivana Nepomuka.¹⁵⁷ Prema tome zapisu iz župne spomenice postoji i mogućnost da su se spomenuti oltari nalazili u jugozapadnom i sjeverozapadnom uglu glavnoga broda tj. zapadnog traveja glavnog broda.

Ipak pretpostavljam da su se nalazili u jugoistočnom i sjeveroistočnom uglu središnjega traveja glavnoga broda. Takvo pozicioniranje dvaju kasniji bočnih oltara odgovaralo bi pozicijama prijašnjih bočnih oltara. Time bi se usmjerio pogled posjetitelja prema monumentalnom svetištu te ne mislim, kako su bočni oltari bili prislonjeni uza bočne zidove glavnog broda jer bi time privlačili pozornost na sebe, a ne na monumentalno svetište, što je i obilježje tzv. *Wandpfeilerkirchen*. Doduše nije isključivo, kako su se bočni oltari mogli nalaziti i u jugozapadnom i sjeverozapadnom uglu zapadnoga traveja glavnoga broda ispod kora. Žutim kvadratima na prikazu tlocrta (il. 31) naznačio sam takvo pozicioniranje bočnih oltara.

¹⁵⁶ Ivana Haničar Buljan et al., *Konzervatorska studija za uređenje i prezentaciju*, 2019., str. 13.

¹⁵⁷ *Ibid.* str. 10

Ilustracija 31. Prijedlog rasporeda oltara u crkvi svetog Križa 1765. godine

Osim oltara treba navesti i baroknu propovjedaonicu koju je godine 1726. kanonik Grgur Šubarić darovao crkvi. On je ujedno bio i zapovjednik sisačke utvrde. Prema župnoj spomenici koja se referira na kanonsku vizitaciju iz ožujka 1727. godine, podignuta je nova propovjedaonica koja je imala više obojanih i pozlaćenih kipova. U kanonskoj vizitaciji iz godine 1771. navodi se, da se propovjedaonica nalazila »ad partem septentrionalem« tj. sjeverno, a u onoj iz godine 1779., kako je ukrašena kipovima četiri evanđelista te srebrom i zlatom.¹⁵⁸ Bočni oltari, kao ni propovjedaonica nisu sačuvani.

¹⁵⁸ Ibid. str. 8–13.

U literaturi se navodi, kako godine 1885. u crkvu dolaze dva kipa baroknog skulptora Francesca Robbe iz zagrebačke katedrale: kipovi svetog Franje Saleškog i svetog Andrije.¹⁵⁹ Ovi su se kipovi izvorno nalazili na mramornom oltaru sv. Katarine Aleksandrijske (nakon 1728.) koji je u sklopu obnove zagrebačke katedrale nakon potresa 1880. godine bio premješten u župnu crkvu sv. Martina u Varaždinskim Toplicama (kao glavni oltar).¹⁶⁰ Vera Horvat Pintarić govori više o nastanku i obilježjima tih skulptura. Godine 1727. Francesco Robba počinje raditi na dvama oltarima u zagrebačkoj katedrali, na oltaru svete Barbare i oltaru svete Katarine. Obje skulpture koje su godine 1885. prenesene u sisačku župnu crkvu su se izvorno nalazile na oltaru svete Katarine u zagrebačkoj katedrali. Skulptura svetog Franje Saleškog stajala je na desnoj strani, a skulptura svetog Andrije u zoni atike.

Vera Horvat Pintarić drži, kako je skulptura svetog Franje Saleškog (il. 32) barokno idealizirana. Objašnjava, kako je Francesco Robba vjerno prikazao odjeću svetca koja odgovara biskupskoj sa brojim materijalima, ali da nije deskriptivna, nego da na njoj autor razvija skulptorske ideje. Može se uočiti lagani kontrapost te se posebna pozornost treba usmjeriti na oblikovanu draperiju. Dok je s jedne strane plašt oblikovan na način da njegovi rubovi konturiraju, tanki prutasti nabori na haljini svetca se skupljaju i nabiru prema gore. Skulptura ostavlja dojam kao da je sužena u dnu, a vrlo proširena u gornjem dijelu te posjeduje karakter zatvorene jezgre tijela koji proizlazi iz oblikovanja plašta koji zaokružuje cijelo svetčevo tijelo. Vera Horvat Pintarić je također mišljenja, kako je vertikalnost značajno izražena na onim mjestima na kojima je suženje i najuočljivije tj. na lijevoj strani skulpture.¹⁶¹

¹⁵⁹ Lojzo Buturac, *Stoljeća župe Sv. Križa*, 2006., str. 81.

¹⁶⁰ Matej Klemenčič, *Francesco Robba (1698–1757) Beneški kipar in arhitekt v baročni Ljubljani*, Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 2013., str. 271–272 (kat. A20).

¹⁶¹ Vera Horvat Pintarić, *Francesco Robba*, Zagreb: Društvo historičara umjetnosti NRH, 1961., str. 19.

Ilustracija 32. Skulptura sv. Franje Saleškog, Francesco Robba, sredina XVIII. stoljeća

Skulptura svetog Andrije apostola (il. 33) je u odnosu na skulpturu svetog Franje Saleškog u snažnijem pokretu. Donjim dijelom skulpture dominira svetčev plašt na čije je oblikovanje kipar usredotočio svoju pozornost. Vera Horvat Pintarić zaključuje, kako se u donjoj zoni kipa uočava motiv razvedenog gibanja koji proizlazi iz plosnatih nabora i izlomljenih obrisa. Francesco Robba je detaljno oblikovao i ruke te glavu svetca kojeg skulptura prikazuje.¹⁶²

¹⁶² Ibid. str. 19.

Ilustracija 33. Skulptura sv. Andrije apostola, Francesco Robba, sredina XVIII. stoljeća

Skulptorsku ideju koju Francesco Robba razvija na ovim skulpturama je odmicanje pozornosti od kontrapostnog pokreta tijela i usredotočenost na problem funkcije pokreta površine. Statue su definirane oblikovanom draperijom koja ostavlja dojam neravnoteže gornjeg i donjeg dijela skulptura te umanjuje osjećaj stabilnosti.¹⁶³

¹⁶³ Ibid. str. 21.

6. Poslijetridentska obilježja

Nakon Tridentskog sabora (1545.–1563.) u kršćanskoj umjetnosti mogu se prepoznati nova rješenja religijskih vizualnih prikaza koja možemo nazvati poslijetridentskom ikonografijom.

Takva ikonografija se može iščitati iz središnjeg prikaza glavnog oltara crkve Uzvišenja Svetog Križa u Sisku – prikaza svetog Križa. Navedeni prikaz uvodi Hans von Aachen kada 1596. godine za kapelu svetoga Križa u crkvi svetog Mihaela u Münchenu slika oltarnu palu *Raspeće s Bogorodicom i Ivanom* (il. 34). U tome prikazu odustaje od drugih motiva i prikaza ostalih biblijskih sudionika toga događaja te na prikazu Bogorodica i Ivan predstavljaju paralelizam ženskog i muškog lika koji u trenutku Raspeća štiju Isusa Krista i simbol njegovog mučeništva i njegove smrti – križ.¹⁶⁴ Iako na fotografiji središnjeg prikaza baroknog oltara u Sisku (il. 35) možemo uočiti, kako Bogorodica i Ivan ne drže ruke u znaku molitve, što je prikazano na oltarnoj pali u Münchenu, niti uočavamo lebdeću perizmu, ipak možemo naslutiti tihi pobožnost. Također treba navesti kako je Hans von Aachen prikaz naslikao, a u Sisku su 1714. godine Tomo Jurjević i Pavao Belina prikaz ostvarili u drvenoj skulpturi, poznajući to ikonografsko rješenje moguće putem grafičkih listova kojima su se nove ikonografije širile. Nadalje, zanimljivo je kako pavlinska kiparska radionica poštuje izvorno pozicioniranje figura. Bogorodica je smještena Kristu s desna, a sveti Ivan s lijeva te je Kristova glava nagnuta prema Bogorodici kao i na oltarnoj pali u Münchenu.

¹⁶⁴ Sanja Cvetnić, *Ikonografija nakon Tridentskog sabora i hrvatska likovna baština*, Zagreb, FF press, 2007., str. 109–110.

Ilustracija 34. Hans von Aachen, *Raspeće s Bogorodicom i Ivanom*, 1596., ulje na platnu, 370 x 185 cm, isusovačka St. Michaelskirche, München

Ilustracija 35. Detalj fotografije oltara svetog Križa – središnji prikaz svetog Križa, 1910. godina

Na fotografiji iz 1910. godine (il. 36) naziru se određeni elementi pomoću kojih uočavamo obilježja poslijetridentske ikonografije na bočnom oltaru svetog Josipa. Na oltarnoj pali pretpostavljam da je prikazan sveti Josip sa djetetom Isusom u naručju te se bijeli ljiljan nalazi pored prikaza Isusa, s njegove lijeve strane. Sveti Josip je poslijetridentsko ikonografsko čudo jer je nakon Tridentskog sabora interes za ikonografijom i hagiografijom, a onda i pobožnostima i drugim oblicima čašćenja svetog Josipa iznimno porasla.¹⁶⁵ Patrocinij bočnoga oltara posvećenog svetom Josipu te prikaz Josipa kao brižnoga oca vidim kao posljedicu Tridentskog sabora i pojave pobožnosti Isusovu zemaljskom ocu.

Nadalje, još jedan bočni oltar i njegov patrocinij govore o tragu Tridentskoga sabora – bočni oltar svetog Ivana Nepomuka. O njemu ne znamo nažalost gotovo ništa, osim da se u crkvi nalazio »ad partem meridionalem«. Sveti Ivan Nepomuk kanoniziran je 1729. godine te je njegovo čašćenje bilo najviše izraženo u Habsburškoj Monarhiji jer su Habsburgovci bili poticatelji čašćenja njegovog kulta.¹⁶⁶ Budući da nam je poznato, kako je prema kanonskoj vizitaciji iz 1771. godine oltar svetog Ivana Nepomuka bio u crkvi, a svetac je kanoniziran 1729. godine svakako je za zaključiti, kako je barokni oltar morao biti postavljen između 1729. i 1771. godine, uzimajući godinu 1729. kao *terminus a quo*. Posvećenost bočnoga oltara novome svetcu koji je kanoniziran tek krajem 20-ih godina XVIII. stoljeća također vidim kao trag Tridentskoga sabora iako ne mogu govoriti ovdje o prikazu i ikonografiji svetca jer bočni oltar nažalost nije sačuvan, a nije poznat niti fotografski prikaz toga oltara kako je slučaj sa oltarom svetog Josipa.

¹⁶⁵ Ibid. str. 200.

¹⁶⁶ Ibid. str. 214–215.

Ilustracija 36. Detalj fotografije unutrašnjosti crkve svetog Križa – bočni oltar svetog Josipa, 1910. godina

7. Zaključak

Iako je crkva Uzvišenja Svetog Križa u Sisku trenutno u obnovi nakon potresa koji je ponajviše pogodio Sisak i Banovinu u prosincu 2020. godine, njezin umjetnički značaj u povijesti umjetnosti toga kraja ostaje postojan. Ovaj rad je na posljetku ukratko prikazao upravu Stolnoga kaptola kroz povijest nad Siskom i okolicom te čitatelju pojasnio širi kontekst u kojem se crkva nalazila kroz stoljeća pa sve do baroknog razdoblja.

U radu su sveobuhvatno analizirane barokne stilske značajke koje je crkva imala od XVIII. stoljeća pa sve do 1909. godine te su opisane i konstruktivne promjene koje su se izvodile na crkvi u drugoj polovici XIX. stoljeća. Rad donosi i opširan opis glavnoga oltara postavljenog 1714. godine s rekonstrukcijama te moguću rekonstrukciju pozicija bočnih oltara u crkvi do početka XX. stoljeća. Nadalje u radu se govori i o obilježjima poslijetridentske ikonografije na više primjera.

Ovim radom je pretpostavka Đurđice Cvitanović o atribuciji Matiji Leonhardtu kao graditelju crkve stavljena u pitanje, a postavljena je i teza da je za vrijeme Ljudevita Posavskog na istome mjestu stajala crkva, možebitno istog titulara budući da crkva nikada kroz povijest nije mijenjala svoj titular od najranijih poznatih izvora. Postavljena je i teza da je pročelje crkve već u drugoj polovici XVIII. stoljeća imalo dvije skulpture u nišama.

U radu su navedene i oprečne teze te različita mišljenja stručnjakinja i stručnjaka u pogledu darovanja baroknog inventara crkve Uzvišenja Svetog Križa crkvi sv. Nikole u Jasenovcu 1911. godine.

Rad kronološki iz najnovijih poznatih izvora i literature donosi sve podatke o povijesno-umjetničkim elementima crkve te ostavlja prostora daljnjem istraživanju graditelja i uzora prema kojem je crkva tipološki nastala. Također nerazjašnjeno pitanje ostaje datacija emblema na trijumfalnom luku ispred svetišta.

Trenutno stanje u kojem se crkva nalazi je iznimno loše (il. 37 i 38). Zvonik crkve je srušen, dijelovi fasade su otpali, a zabat je vodoravno napukao u dvije ravnine. Crkva je okružena zaštitnom ogradom, a uokolo crkve se nalaze ostaci građevinskog materijala. Unutrašnjost crkve je također uvelike oštećena, ali mi je nepoznato u kojoj mjeri. Pretpostavljam, kako je statika crkve narušena. Poznato mi je, kako se s južne strane crkve uz južni vanjski zid broda provode arheološka istraživanja i vrše iskopine.

Ilustracija 37. Pogled na crkvu sv. Križa sa zapadne strane, ožujak 2022. godine

Ilustracija 38. Pročelje crkve sv. Križa, ožujak 2022. godine

8. Popis arhivskih izvora i literature

1. Doris **Baričević**, *Barokno kiparstvo sjeverne Hrvatske*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, Školska knjiga, 2008., str. 78–85.
2. Doris **Baričević**, »Kiparstvo u pavlinskim crkvama u doba baroka«, u: (ur.) Đurđica Cvitanović, Vladimir Maleković, Jadranka Petričević, *Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244–1786.*, Zagreb: Globus, Muzej za umjetnost i obrt, 1989., str. 187. i str. 191.
3. Doris **Baričević**, »Pavlinski kipari i drvorezbari u Sveticama«, u: Kaj: časopis za kulturu i prosvjetu, X (1977.), 9/10 (Svetice), str. 37–62.
4. Doris **Baričević**, »Pregled spomenika skulpture i drvorezbarstva s područja kotara Sisak«, u: *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 72 (1967.), str. 483–518.
5. Josip **Bratulić**, »Sveti Kvirin, biskup i mučenik – u Sisku i u Krku –«, u: *Antiquam fidem: zbornik radova znanstvenog skupa* (Sisak, prostorije Sisačke biskupije, 3.-5. 12. 2010.), (ur.) Darko Tepert i Spomenka Jurić, Zagreb: Glas Koncila, 2011., str. 111–119.
6. Branimir **Brgles**, »FRANJEVAČKI SAMOSTAN I CRKVA BLAŽENE DJEVICE MARIJE OD POHOĐENJA U MARIJI GORICI«, u: *Kaj*, vol. 44 (218), br. 5 (312), 2011, str. 45–56.
7. Lojzo **Buturac**, *Stoljeća župe Sv. Križa u Sisku*, Petrinja: Ogranak Matice hrvatske, 2006.
8. Lojzo **Buturac**, »Župna crkva sv. Križa u Sisku u kanonskim vizitacijama 1639.–1726.«, u: *Godišnjak Gradskog muzeja Sisak*, 9 (2009.), str. 135–145.
9. Sanja, **Cvetnić**, *Ikonografija nakon Tridentskog sabora i hrvatska likovna baština*, Zagreb, FF press, 2007.

10. Đurđica **Cvitanović**, »Župna crkva Uzvišenja Sv. Križa u Sisku i njene obnove (prije i poslije ratnih razaranja 1991. godine)«, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 20 (1996.), str. 132–141.
11. Lelja **Dobronić**, *Slobodni i kraljevski grad Zagreb*, Školska knjiga, Zagreb, 1992.
12. Krunoslav **Draganović** et al., »Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji = Cerkev v Jugoslaviji 1974«, Zagreb: Biskupska konferencija Jugoslavije, 1975., str. 75–77.
13. Monika **Đurak**, »Gradnja sisačke utvrde 1544. godine: Rekonstrukcija odnosa između Kaptola, biskupa, kralja i plemstva«, u: *Kaptolski Sisak 1215. – 2015.: zbornik radova znanstvenog skupa* (Sisak, prostorije Sisačke biskupije, 19. 9. 2015.), (ur.) Hrvoje Kekez i Stipica Grgić, Sisak: Sisačka biskupija, 2017., str. 39–50.
14. Ivana **Haničar Buljan** et al., *Konzervatorska studija za uređenje i prezentaciju Katedrale Uzvišenja Svetog Križa u Sisku*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2019.
15. Anđela **Horvat**, »Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj«, u: Anđela Horvat, Radmila Matejčić, Kruno Prijatelj, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1982., str. 3–381.
16. Katarina **Horvat-Levaj**, *Barokna arhitektura*, Zagreb, Ljevak d.o.o., 2015.
17. Vera **Horvat Pintarić**, *Francesco Robba*, Zagreb, Društvo historičara umjetnosti NRH, 1961.
18. Marko **Jerković**, »Kaptolski Sisak u srednjem vijeku: Društvo, gospodarstvo, posjedi«, u: *Kaptolski Sisak 1215. – 2015.: zbornik radova znanstvenog skupa* (Sisak, prostorije Sisačke biskupije, 19. 9. 2015.), (ur.) Hrvoje Kekez i Stipica Grgić, Sisak: Sisačka biskupija, 2017., str. 9–27.
19. Marko **Jerković**, »Uprava Zagrebačkog kaptola nad sisačkim vlastelinstvom od 1215. godine do sredine 14. stoljeća«, u: *Antiquam fidem: zbornik radova znanstvenog skupa*

- (Sisak, prostorije Sisačke biskupije, 3.-5. 12. 2010.), (ur.) Darko Tepert i Spomenka Jurić, Zagreb: Glas Koncila, 2011., str. 149–176.
20. Ivana **Jukić**, »Kralj, Kaptol i sisačka utvrda 1672.-1682.: granice političke moći«, u: *Kaptolski Sisak 1215. – 2015.: zbornik radova znanstvenog skupa* (Sisak, prostorije Sisačke biskupije, 19. 9. 2015.), (ur.) Hrvoje Kekez i Stipica Grgić, Sisak: Sisačka biskupija, 2017., str. 67–77.
 21. Spomenka **Jurić**, »Katedrala uzvišenja Svetog Križa u Sisku«, u: *Antiquam fidem: zbornik radova znanstvenog skupa* (Sisak, prostorije Sisačke biskupije, 3.-5. 12. 2010.), (ur.) Darko Tepert i Spomenka Jurić, Zagreb: Glas Koncila, 2011., str. 303–321.
 22. Hrvoje **Kekez**, »Valorizacija uloge Zagrebačkog kaptola u izgradnji i obrani sisačke utvrde u historiografiji i hrvatskim udžbenicima povijesti za srednjoškolsko obrazovanje«, u: *Kaptolski Sisak 1215. – 2015.: zbornik radova znanstvenog skupa* (Sisak, prostorije Sisačke biskupije, 19. 9. 2015.), (ur.) Hrvoje Kekez i Stipica Grgić, Sisak: Sisačka biskupija, 2017., str. 51–65.
 23. Matej **Klemenčič**, *Francesco Robba (1698–1757) Beneški kipar in arhitekt v baročni Ljubljani*, Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 2013., str. 271–272 (kat. A20).
 24. Petar **Korunić**, »Stanovništvo Siska 1750. godine: Prilog poznavanju demografske i ekonomske povijesti«, u: *Kaptolski Sisak 1215. – 2015.: zbornik radova znanstvenog skupa* (Sisak, prostorije Sisačke biskupije, 19. 9. 2015.), (ur.) Hrvoje Kekez i Stipica Grgić, Sisak: Sisačka biskupija, 2017., str. 79–103.
 25. Tomislav **Matić**, »Patroni crkava Sisačkog vlastelinstva i njegove okolice u srednjem vijeku«, u: *Kaptolski Sisak 1215. – 2015.: zbornik radova znanstvenog skupa* (Sisak, prostorije Sisačke biskupije, 19. 9. 2015.), (ur.) Hrvoje Kekez i Stipica Grgić, Sisak: Sisačka biskupija, 2017., str. 29–38.
 26. Anamarija **Mesić**, *Sisak u XVI i XVII stoljeću*, diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2001.

27. Branka **Migotti**, »Prostor ranokršćanske biskupije Siscije i njegova arheološka ostavština«, u: *Antiquam fidem: zbornik radova znanstvenog skupa* (Sisak, prostorije Sisačke biskupije, 3.-5. 12. 2010.), (ur.) Darko Tepert i Spomenka Jurić, Zagreb: Glas Koncila, 2011., str. 37–68.
28. Ana **Novak**, »Sisački kaptolski posjedi u 14. stoljeću«, u: *Antiquam fidem: zbornik radova znanstvenog skupa* (Sisak, prostorije Sisačke biskupije, 3.-5. 12. 2010.), (ur.) Darko Tepert i Spomenka Jurić, Zagreb: Glas Koncila, 2011., str. 177–192.
29. Davorka **Obradović**, »Stari grad i obnova kršćanstva«, u: *Antiquam fidem: zbornik radova znanstvenog skupa* (Sisak, prostorije Sisačke biskupije, 3.-5. 12. 2010.), (ur.) Darko Tepert i Spomenka Jurić, Zagreb: Glas Koncila, 2011., str. 193–217.
30. Ivanka **Petrović**, »Siscijski biskup sveti Kvirin i panonska martirska hagiografija«, u: *Antiquam fidem: zbornik radova znanstvenog skupa* (Sisak, prostorije Sisačke biskupije, 3.-5. 12. 2010.), (ur.) Darko Tepert i Spomenka Jurić, Zagreb: Glas Koncila, 2011., str. 83–94.
31. Slavko **Slišković**, »Redovništvo na prostoru Sisačke biskupije«, u: *Antiquam fidem: zbornik radova znanstvenog skupa* (Sisak, prostorije Sisačke biskupije, 3.-5. 12. 2010.), (ur.) Darko Tepert i Spomenka Jurić, Zagreb: Glas Koncila, 2011., str. 219–229.
32. Franjo **Šanjek**, »Rani srednji vijek i Sisačka biskupija«, u: *Antiquam fidem: zbornik radova znanstvenog skupa* (Sisak, prostorije Sisačke biskupije, 3.-5. 12. 2010.), (ur.) Darko Tepert i Spomenka Jurić, Zagreb: Glas Koncila, 2011., str. 95–109.
33. Vesna **Šimičić**, »Glavni oltar crkve Sv. Nikole u Jasenovcu«, u: *Portal: godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda*, vol. , br. 1 (2010), str. 175-192.
34. Iva **Žutić**, *Sisak u 18.stoljeću*, diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2007.

Popis internetskih izvora

1. O povijesti sisačke biskupije, <http://www.biskupija-sisak.hr/index.php/biskupija/povijest-biskupije> (pregledano 9. ožujka 2022.)

9. Popis slikovnih priloga

Ilustracija 1. Bula Antiquam fidem, <http://www.biskupija-sisak.hr/index.php/biskupija/bula> (pregledano 16. ožujka 2022.)

Ilustracija 2. Bitka kod Siska, Hans Sibmacher, [https://hr.wikipedia.org/wiki/Bitka_kod_Siska#/media/Datoteka:Sziszeki_csata_\(1593\).JPG](https://hr.wikipedia.org/wiki/Bitka_kod_Siska#/media/Datoteka:Sziszeki_csata_(1593).JPG) (pregledano 16. ožujka 2022.)

Ilustracija 3. Legenda grafike, Hans Sibmacher, [https://hr.wikipedia.org/wiki/Bitka_kod_Siska#/media/Datoteka:Sziszeki_csata_\(1593\).JPG](https://hr.wikipedia.org/wiki/Bitka_kod_Siska#/media/Datoteka:Sziszeki_csata_(1593).JPG) (pregledano 16. ožujka 2022.)

Ilustracija 4. Sisačka utvrda u XVI. stoljeću, Hans Sibmacher, [https://hr.wikipedia.org/wiki/Bitka_kod_Siska#/media/Datoteka:Sziszeki_csata_\(1593\).JPG](https://hr.wikipedia.org/wiki/Bitka_kod_Siska#/media/Datoteka:Sziszeki_csata_(1593).JPG) (pregledano 16. ožujka 2022.)

Ilustracija 5. Crkva Uzvišenja Svetog Križa u Sisku, Hans Sibmacher, [https://hr.wikipedia.org/wiki/Bitka_kod_Siska#/media/Datoteka:Sziszeki_csata_\(1593\).JPG](https://hr.wikipedia.org/wiki/Bitka_kod_Siska#/media/Datoteka:Sziszeki_csata_(1593).JPG) (pregledano 16. ožujka 2022.)

Ilustracija 6. Natpis na slavoluku iznad svetišta u Katedrali Uzvišenja Svetog Križa u Sisku (Ivana Haničar Buljan et al., *Konzervatorska studija za uređenje i prezentaciju Katedrale Uzvišenja Svetog Križa u Sisku*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2019., str. 46.)

Ilustracija 7. Prikaz crkve Uzvišenja Svetog Križa u Sisku 1679. godine na vojnoj karti

(Lojzo Buturac, *Stoljeća župe Sv. Križa u Sisku*, Petrinja: Ogranak Matice hrvatske, 2006., str. 45.)

Ilustracija 8. Crkva Uzvišenja Svetog Križa u Sisku s baroknom lukovicom na zvoniku od 1760-ih do 1860-ih godina

[Ivana Haničar Buljan et al., *Konzervatorska studija za uređenje i prezentaciju Katedrale Uzvišenja Svetog Križa u Sisku*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2019., str. 32. Ista ilustracija je izvorno pod nazivom *Izvorno pročelje crkve sa župnim dvorom i Kaptolom prije 1911.*, Fototeka RZZSK, objavljena u radu Đurđice Cvitanović, »Župna crkva Uzvišenja Sv. Križa u Sisku i njene obnove (prije i poslije ratnih razaranja 1991. godine)«, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 20 (1996.), str. 132.]

Ilustracija 9. Fotografija crkve Uzvišenja Svetog Križa s novom kapom na zvoniku

(Ivana Haničar Buljan et al., *Konzervatorska studija za uređenje i prezentaciju Katedrale Uzvišenja Svetog Križa u Sisku*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2019., str. 33.)

Ilustracija 10. Izvorno Barokno pročelje (oko 1760.) crkve Uzvišenja Svetog Križa na fotografiji s početka XX. stoljeća (prije 1909.)

[Ivana Haničar Buljan et al., *Konzervatorska studija za uređenje i prezentaciju Katedrale Uzvišenja Svetog Križa u Sisku*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2019., str. 32. Ista ilustracija je izvorno pod nazivom *Izvorno pročelje crkve sa župnim dvorom i Kaptolom prije 1911.*, Fototeka RZZSK, objavljena u radu Đurđice Cvitanović, »Župna crkva Uzvišenja Sv. Križa u Sisku i njene obnove (prije i poslije ratnih razaranja 1991. godine)«, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 20 (1996.), str. 132.]

Ilustracija 11. Pročelje crkve Uzvišenja Svetog Križa u Sisku 1912. godine

(Ivana Haničar Buljan et al., *Konzervatorska studija za uređenje i prezentaciju Katedrale Uzvišenja Svetog Križa u Sisku*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2019., str. 34.)

Ilustracija 12. Barokni zvonik crkva Uzvišenja Svetog Križa u Sisku

[Ivana Haničar Buljan et al., *Konzervatorska studija za uređenje i prezentaciju Katedrale Uzvišenja Svetog Križa u Sisku*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2019., str. 32. Ista ilustracija je izvorno pod nazivom *Izvorno pročelje crkve sa župnim dvorom i Kaptolom prije 1911.*, Fototeka RZZSK, objavljena u radu Đurđice Cvitanović, »Župna crkva Uzvišenja Sv.

Križa u Sisku i njene obnove (prije i poslije ratnih razaranja 1991. godine)«, u: Radovi Instituta za povijest umjetnosti 20 (1996.), str. 132.]

Ilustracija 13. Tlocrt crkve Uzvišenja Svetog Križa u Sisku

(Ivana Haničar Buljan et al., *Konzervatorska studija za uređenje i prezentaciju Katedrale Uzvišenja Svetog Križa u Sisku*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2019., str. 62.)

Ilustracija 14. Pogled na svetište i brod s historicističkim oltarima i propovjedaonicom 2019. godine

(Ivana Haničar Buljan et al., *Konzervatorska studija za uređenje i prezentaciju Katedrale Uzvišenja Svetog Križa u Sisku*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2019., str. 45.)

Ilustracija 15. Pogled na svetište i brod 2019.godine

(Ivana Haničar Buljan et al., *Konzervatorska studija za uređenje i prezentaciju Katedrale Uzvišenja Svetog Križa u Sisku*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2019., str. 46.)

Ilustracija 16. Svod u brodu 2019. godine

(Ivana Haničar Buljan et al., *Konzervatorska studija za uređenje i prezentaciju Katedrale Uzvišenja Svetog Križa u Sisku*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2019., str. 51.)

Ilustracija 17. Svod u svetištu 2019. godine

(Ivana Haničar Buljan et al., *Konzervatorska studija za uređenje i prezentaciju Katedrale Uzvišenja Svetog Križa u Sisku*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2019., str. 50.)

Ilustracija 18. Stub u brodu sa prizidanim pilastrima 2019. godine

(Ivana Haničar Buljan et al., *Konzervatorska studija za uređenje i prezentaciju Katedrale Uzvišenja Svetog Križa u Sisku*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2019., str. 49.)

Ilustracija 19. Crkva Blažene Djevice Marije u Mariji Gorici,

[https://hr.wikipedia.org/wiki/Marija_Gorica#/media/Datoteka:Crkva_Bl._D._Marije_\(Marija_Gorica\).jpg](https://hr.wikipedia.org/wiki/Marija_Gorica#/media/Datoteka:Crkva_Bl._D._Marije_(Marija_Gorica).jpg) (pregledano 16. ožujka 2022.)

Ilustracija 20. Oltar svetog Križa u svetištu na fotografiji iz 1910. godine

[Vesna Šimičić, »Glavni oltar crkve Sv. Nikole u Jasenovcu«, u: *Portal: godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda*, vol. , br. 1 (2010), str. 177.]

Ilustracija 21. Pavlinska kiparska radionica Tome Jurjevića i Pavla Beline, bočni oltar sv. Križa u Olimju, kraj XVII. stoljeća,

<https://www.sjevneri.info/foto-olimje-zavirite-u-dvorac-koji-je-nekada-bio-u-vlasnistvu-pavlina-iz-lepoglave> (pregledano 16. ožujka 2022.)

Ilustracija 22. Pavlinska kiparska radionica Tome Jurjevića i Pavla Beline, glavni oltar Župne crkve Rođenja Blažene Djevice Marije u Svecicama, oko 1700. godine

(Doris Baričević, *Barokno kiparstvo sjeverne Hrvatske*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, Školska knjiga, 2008., str. 79.)

Ilustracija 23. Pavlinska kiparska radionica Tome Jurjevića i Pavla Beline, detalji oltara sv.

Ćirila i Metoda u Župnoj crkvi Blažene Djevice Marije u Svecicama, oko 1707. godine

(Doris Baričević, *Barokno kiparstvo sjeverne Hrvatske*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, Školska knjiga, 2008., str. 80.)

Ilustracija 24. Pavlinska kiparska radionica Tome Jurjevića i Pavla Beline, sveta Agata, 1714. godina

(Doris Baričević, *Barokno kiparstvo sjeverne Hrvatske*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, Školska knjiga, 2008., str. 82.)

Ilustracija 25. Sveti Stjepan i sveti Ladislav nakon konzervatorsko-restauratorskih radova 1989. godine

[Vesna Šimičić, »Glavni oltar crkve Sv. Nikole u Jasenovcu«, u: *Portal: godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda*, vol. , br. 1 (2010), str. 184.]

Ilustracija 26. Stanje nakon dovršenih restauratorskih radova na prvom katu retabla

[Vesna Šimičić, »Glavni oltar crkve Sv. Nikole u Jasenovcu«, u: *Portal: godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda*, vol. , br. 1 (2010), str. 176.]

Ilustracija 27. Rekonstrukcija izvornog sloja polikromacije i pozlate na oltaru svetog Križa iz 1714.g. (dokumentacija HRZ-a, crtež izradili Đuro Šimičić i suradnici)

[Vesna Šimičić, »Glavni oltar crkve Sv. Nikole u Jasenovcu«, u: *Portal: godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda*, vol. , br. 1 (2010), str 189.]

Ilustracija 28. Glavni oltar župne crkve svetog Nikole u Jasenovcu 2020. godine, fotografija snimljena 29. srpnja 2020. godine,

https://www.facebook.com/%C5%BDupa-Uznesenja-Bla%C5%BEene-Djevice-Marije-i-Sv-Nikole-biskupa-Jasenovac-814673062006781/photos/?ref=page_internal

(pregledano 16. ožujka 2022.)

Ilustracija 29. Dvije skulpture anđela u Gradskom muzeju Sisak za koje se pretpostavlja da potječu s oltara sv. Križa

[Vesna Šimičić, »Glavni oltar crkve Sv. Nikole u Jasenovcu«, u: *Portal: godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda*, vol. , br. 1 (2010), str 179.]

Ilustracija 30. Fotografija glavnog oltara i dvaju bočnih oltara, 1910. godina

(Ivana Haničar Buljan et al., *Konzervatorska studija za uređenje i prezentaciju Katedrale Uzvišenja Svetog Križa u Sisku*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2019., str. 35.)

Ilustracija 31. Prijedlog rasporeda oltara u crkvi svetog Križa 1765. godine

(izradio Leo Marić na temelju tlocrta koji se nalazi u Ivana Haničar Buljan et al., *Konzervatorska studija za uređenje i prezentaciju Katedrale Uzvišenja Svetog Križa u Sisku*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2019., str. 62.)

Ilustracija 32. Skulptura sv. Franje Saleškog, Francesco Robba, sredina XVIII. stoljeća

(slika preuzeta iz Vera Horvat Pintarić, *Francesco Robba*, Zagreb, Društvo historičara umjetnosti NRH, 1961., nenumerirana stranica)

Ilustracija 33. Skulptura sv. Andrije apostola, Francesco Robba, sredina XVIII. stoljeća

(slika preuzeta iz Vera Horvat Pintarić, *Francesco Robba*, Zagreb, Društvo historičara umjetnosti NRH, 1961., nenumerirana stranica)

Ilustracija 34. Hans von Aachen, *Raspeće s Bogorodicom i Ivanom*, 1596., ulje na platnu, 370 x185 cm, isusovačka St. Michaelskirche, München

<https://volkverlag.de/bayrische-geschichten/bayerische-geschichten-28-2017-stille-orte-in-muenchen/>

(pregledano 16. ožujka 2022.)

Ilustracija 35. Detalj fotografije oltara svetog Križa – središnji prikaz svetog Križa, 1910. godina (Ivana Haničar Buljan et al., *Konzervatorska studija za uređenje i prezentaciju Katedrale Uzvišenja Svetog Križa u Sisku*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2019., str. 36.)

Ilustracija 36. Detalj fotografije unutrašnjosti crkve svetog Križa – bočni oltar svetog Josipa, 1910. godina

(Ivana Haničar Buljan et al., *Konzervatorska studija za uređenje i prezentaciju Katedrale Uzvišenja Svetog Križa u Sisku*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2019., str. 35.)

Ilustracija 37. Pogled na crkvu sv. Križa sa zapadne strane, ožujak 2022. godine (Snimio Dinko Marić 5. ožujka 2022.)

Ilustracija 38. Pročelje crkve sv. Križa, ožujak 2022. godine (Snimio Dinko Marić 5. ožujka 2022.)

10. Summary

The site of today's cathedral church of the Exaltation of the Holy Cross in Sisak is the place where the church was located throughout its history, including the Baroque period. While in the 17th century it was a single-nave church with a wooden painted ceiling, a narrow sanctuary, a sacristy on the side of the Gospel and a bell tower above the atrium, in the 18th century it was a single-nave church with a vaulted sanctuary, a vaulted nave and a bell tower on the north side of the façade on several floors with a baroque bulb. The church belongs to the so-called *Wandpfeilerkirche* type, as it has masonry pillars that support the vault. In the year 1714, the main altar of the Exaltation of the Holy Cross was located in the church. It was the last work of the Pauline Fathers sculpture workshop of Tomo Jurjević and Pavao Belina. After the earthquake at the beginning of the 20th century the altar had been moved to Jasenovac and has since experienced many adjustments. In the academic literature the altar is known as the *Jasenovac altar*. The baroque church was dedicated in the year 1765 and it was under the direction of Zagreb's Cathedral chapter throughout the Baroque period. The church underwent changes in neoclassical style after the earthquake in the year 1909, and due to the earthquake in the year 2020, the bell tower was demolished and the church is currently being renovated. This paper aims to give a general overview of known data about the church from its past and it is based on the latest professional literature, data from canonical visitations and the parish memorial book.

Key words:

Altar design, architecture, Baroque, church of the Exaltation of the Holy Cross, Sisak, sculpture

11. Zusammenfassung

Der Standort der heutigen Domkirche der Erhöhung des Heiligen Kreuzes in Sisak ist der Ort, an dem sich die Kirche während ihrer gesamten Geschichte, einschließlich der Barockzeit, befand. Während die Kirche im 17. Jahrhundert eine einschiffkirche mit einer bemalten Holzdecke, einem schmalen Altarraum, einer Sakristei an der Seite des Evangeliums und einem Glockenturm über dem Atrium war, war die Kirche im 18. Jahrhundert eine einschiffkirche mit einem gewölbten Altarraum, einem gewölbten Langhaus und einem Glockenturm an der Nordseite der Fassade, über mehrere Stockwerke hoch, mit einem barocken Zwiebelhelm. Die Kirche gehört zum sogenannten *Wandpfeilerkirchentyp*, da sie gemauerte Pfeiler hat, die das Gewölbe tragen. Im Jahr 1714 befand sich in der Kirche der Hauptaltar der Erhöhung des Heiligen Kreuzes. Es war das letzte Werk der Pauliner Bildhauerwerkstatt von Tomo Jurjević und Pavao Belina. Nach dem Erdbeben zu Beginn des 20. Jahrhunderts wurde der Altar nach Jasenovac verlegt und hat seitdem viele Umbauten erfahren. In der wissenschaftlichen Literatur ist der Altar als *Jasenovac-Altar* bekannt. Die Barockkirche wurde im Jahr 1765 eingeweiht und stand während der gesamten Barockzeit unter der Leitung des Domkapitels von Zagreb. Die Kirche wurde nach dem Erdbeben im Jahr 1909 im neoklassizistischen Stil verändert, und aufgrund des Erdbebens im Jahr 2020 wurde der Glockenturm abgerissen und die Kirche wird derzeit renoviert. Diese Arbeit möchte einen allgemeinen Überblick über bekannte Daten über die Kirche aus ihrer Vergangenheit geben und basiert auf der neuesten Fachliteratur, Daten aus kanonischen Visitationen und dem Pfarrgedenkbuch.

Schlüsselwörter:

Altargestaltung, Architektur, Barock, Kirche der Erhöhung des Heiligen Kreuzes, Sisak, Skulptur